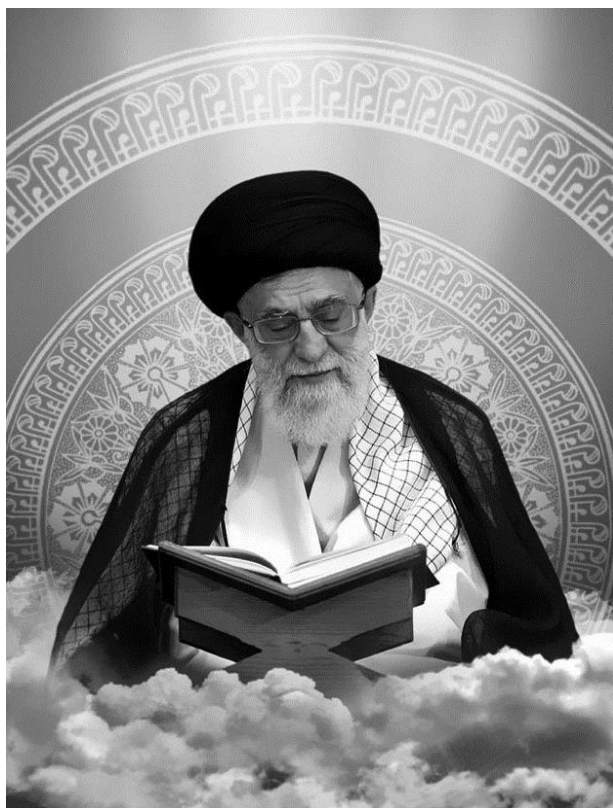

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَأَذْكُرَنَّ مَا يُثَلَّى فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ

نوجوانان باید قرآن را حفظ کنند تا معارف آن

(مقام معظم رهبری)

در سینه‌ها نفوذ پیدا کند.

عَلَيْهِ السَّلَامُ
عَبْدُ اللَّهِ الْحَسَنُ

تقدیم به:

سید و سالار شهیدان، حضرت حسین بن علی علیهما السلام
که حافظ قرآن بودن را بانثار جان خود و بهترین عزیزانش
برای حفظ اسلام و قرآن عملاً به ما آموخت.

چاپ این کتاب، بدون پرداخت حق التألیف با همین شکل برای
تمامی ناشرین، نهادها و مؤسسات آموزشی آزاد است، مشروط به
این که قیمت پشت جلد، بیشتر از دو برابر قیمت تمام شده نباشد.

قم - شیخ علی حبیبی - شماره همراه: ۰۹۱۲۲۵۳۲۹۶۹

روش‌های
حفظ قرآن کریم

شیخ علی حسینی

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۷
بخش اول: اهمیت حفظ قرآن کریم در آیات و روایات.....	۱۳
اهمیت حفظ قرآن کریم در آیات.....	۱۵
اهمیت حفظ قرآن کریم در روایات.....	۱۹
بخش دوم: عوامل و انگیزه‌های گسترش حفظ قرآن کریم.....	۲۴
۱. قرآن، کتاب زندگی.....	۲۵
۲. فصاحت و بلاغت قرآن.....	۲۶
۳. اهتمام و سفارش پیامبر به قرائت و حفظ قرآن کریم.....	۲۷
۴. برخورداری از پاداش‌های اخروی.....	۲۸
۵. جایگاه ممتاز حافظین قرآن و بهره‌مندی از امتیازات اجتماعی.....	۲۹
بخش سوم: شروط اصلی حفظ قرآن کریم.....	۳۲
فصل اول: شروط اصلی حفظ قرآن کریم.....	۳۳
۱. اشتیاق قلبی (دوست داشتن، عشق ورزیدن).....	۳۳
۲. إخلاص.....	۳۳
۳. اراده و پشتکار.....	۳۵
۴. توکل.....	۳۶
۵. دعا.....	۳۷
فصل دوم: عواملی که اثر مثبت در حفظ قرآن کریم دارند.....	۴۰
۱. برنامه‌ریزی دقیق و منظم.....	۴۰
۲. انتخاب قرآنی واحد.....	۴۱
۳. انتخاب تلاوت ترتیل مناسب.....	۴۲
۴. انتخاب مکان مناسب برای حفظ.....	۴۵
۵. انتخاب زمان مناسب برای حفظ.....	۴۵
۶. مقدار حفظ روزانه.....	۴۷
فصل سوم: عواملی که اثر منفی در حفظ قرآن کریم دارد.....	۴۹
بخش چهارم: روش‌های حفظ قرآن کریم.....	۵۲
فصل اول: علوم و مهارت‌های مورد نیاز برای حفظ قرآن کریم.....	۵۳

❖ ۶.....روش‌های حفظ قرآن کریم

۱. تسلط بر صحیح و روان‌خوانی قرآن کریم..... ۵۳
۲. توجّه به ترجمه و مفاهیم ۵۴
۳. آشنایی با تفسیر اجمالی ۵۷
۴. آشنایی با روش صحیح حفظ ۵۸
- فصل دوم: انواع حفظ قرآن کریم ۵۹
- یکم: حفظ سوره‌های منتخب ۵۹
- دوم: حفظ موضوعی ۵۹
- سوم: حفظ ترتیبی ۶۰
- فصل سوم: پایه‌های اصلی حفظ قرآن کریم ۶۳
۱. حفظ قرآن ۶۳
- روش حفظ آیات کوتاه ۶۶
- روش حفظ آیات متوسط و طولانی ۶۸
- روش حفظ سوره‌های متوسط و طولانی ۷۰
- روش حفظ آیات همانند (مشابه) ۷۴
۲. مرور (تکرار و تمرین محفوظات) ۷۶
- شیوه‌های مختلف مرور ۷۹
۳. مباحثه (عرضه نمودن بر دیگران) ۸۴
- فوائد مباحثه ۸۵
- چند نکته جهت بهره‌وری بیشتر از مباحثه ۸۶
- راه‌های تثبیت محفوظات ۸۶
۱. خواندن قرآن در نماز ۸۷
۲. آموزش قرائت و حفظ ۸۹
۳. شرکت در مسابقات ۸۹
۴. مکالمه با آیات قرآنی ۹۱
- سخن پایانی ۹۲
- علل و موجبات فراموشی ۹۳
- لزوم حفظ قرآن کریم در فرمایش فقهای شیعه ۹۴
- فوائد و آثار حفظ قرآن از زبان مقام معظم رهبری (دام عزّه) ۹۵
- فهرست منابع ۹۷

پیشگفتار

﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾^۱

«ذکر» یکی از نام‌های «قرآن مجید» می‌باشد؛ اطلاق «ذکر» بر «قرآن» به خاطر این است که قبل از هر چیز، انسان را متذکر و بیدار می‌سازد و حقایق را که انسان، اجمالاً با فطرت خدادادی دریافته با وضوح و تفصیل شرح می‌دهد. از این و خداوند، «قرآن» را تنها وسیله تذکر و بیداری برای همهٔ جهانیان معرفی نموده است: ﴿إِنَّهُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّعَالَمِينَ﴾^۲

قرآن کریم، در طول بیست و سه سال به تدریج و به مناسبت‌های مختلف، غیرمکتوب و به صورت شفاهی توسط جبرئیل امین عَلَيْهِ السَّلَام بر پیامبر گرامی اسلام، حضرت محمد بن عبدالله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نازل گردید، و با توجه به محیط جاهلیت عرب آن روز، افراد انگشت‌شماری بودند که سواد خواندن و نوشتن را داشتند و اضافه بر آن، ابزار نگارش نیز بسیار محدود و در دسترس همگان نبود، از این رو یکی از دغدغه‌های پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حفظ قرآن از تحریف و نابودی بود؛ خداوند متعال با نزول آیه

﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾

یک واقعیت بزرگ و پر اهمیت را به عنوان دلداری به پیامبر از یکسو و اطمینان خاطر همهٔ مؤمنان راستین از سوی دیگر بیان می‌کند و آن این‌که «ما این قرآن را که مایهٔ تذکر است نازل کردیم و ما به طور قطع، آن را حفظ خواهیم کرد».^۳

۱. حجر/ ۹ «ما این ذکر (قرآن که مایه تذکر و یادآوری است) را نازل کردیم و ما به طور قطع آن را حفظ خواهیم کرد».

۲. ص/ ۸۷ «این (قرآن) تذکر (و بیداری) برای همه جهانیان است».

۳. تفسیر نمونه/ ۱۱/ ۱۷.

۸ ❖روش‌های حفظ قرآن کریم

پیامبر گرامی اسلام ﷺ برای حفظ و صیانت قرآن کریم از تحریف، در کنار نگارش قرآن، از مسلمانان می‌خواست تا به حفظ قرآن در سینه‌های خود نیز اقدام کنند و برای تشویق بیشتر، اضافه بر بیان فضائل معنوی و اجر و پاداشی که خداوند به حافظان قرآن در نظر گرفته است، مسئولیت اجتماعی را به افرادی می‌سپرد که از حفظ بیشتری برخوردار بودند؛ و این امر باعث گردید تا جمع کثیری از اصحاب، در زمان حیات آن حضرت، حافظ کل قرآن کریم شوند و وجود جمع کثیر حافظان قرآن، باعث گردید تا کسی نتواند حرفی را در قرآن، کم یا زیاد کند.

مسأله حفظ قرآن کریم، نه تنها در میان مسلمانان صدر اسلام، به عنوان یک سنّت نبوی و یک عبادت بزرگ به حساب می‌آمد، بلکه پس از آن‌که قرآن به صورت یک کتاب تکثیر شد و در همه جا پخش گردید و حتی بعد از پیدایش صنعت چاپ که سبب شد این کتاب به عنوان پرنسخته‌ترین کتاب در کشورهای اسلامی چاپ و نشر گردد، باز مسأله حفظ قرآن به عنوان یک سنت دیرینه و افتخار بزرگ، موقعیت خود را حفظ کرده به طوری که در هر شهر و دیار، همیشه جمعی حافظ قرآن بوده و هست.^۱

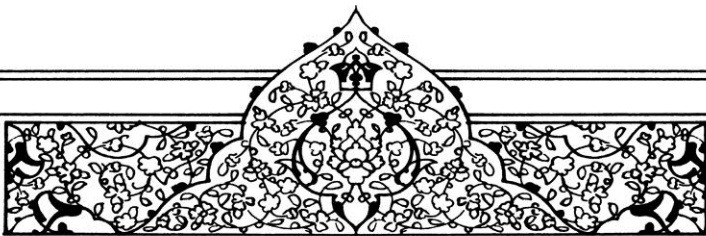
بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، به خاطر توجه و سفارش حضرت امام خمینی رضی الله عنه و مقام معظم رهبری حضرت آیت الله خامنه‌ای (دام ظلّه) به قرائت و حفظ قرآن کریم، افراد بیشتری به حفظ قرآن کریم رو آوردند به طوری که حافظین خردسال کشور ما، تعجب جهانیان را برانگیختند و الگویی برای سایر مسلمانان قرار گرفتند.

بی‌شک استفاده از تجربیات حافظان قرآن کریم، کار حفظ را آسان‌تر می‌کند، سعی ما در این مجموعه، بررسی «روش‌های حفظ قرآن کریم» می‌باشد که با استفاده از نوشته‌های حافظین ارجمند و تجربیات شخصی

خود (در حفظ قرآن فرزندانم) گردآوری شده؛ امید است که همانند دیگر نوشته‌هایم، مورد استفاده همگان قرار گیرد؛ بدیهی است که هیچ نوشته‌ای خالی از نقیصه نمی‌باشد، ان شاء الله نواقص آن توسط اساتید و حافظان قرآن در چاپ‌های بعدی برطرف خواهد شد؛ از این‌رو از همه عزیزان، انتظار داریم که تذکرات اصلاحی و تکمیلی خود را به آدرش ناشر، برای این‌جانب ارسال دارند تا در چاپ‌های بعدی، مورد استفاده قرار گیرد و در ثواب آن، شریک باشند.

در پایان از تذکرات و راهنمایی‌های فرزندانم محمد حسین (ایشان کم‌تر از هشت سال داشتند که موفق به حفظ کل قرآن با ترجمه و مفاهیم شده بودند) و همسرشان (نامبرده حافظ و معلم حفظ قرآن کریم نیز می‌باشند) در تدوین و تکمیل این نوشته، کمال تشکر را دارم، امید است که این اثر ناچیز، مورد قبول خداوند رحمان قرار گرفته باشد و آن را ذخیره آخرت‌مان قرار دهد.

وَمِنَ اللَّهِ التَّوْفِيقُ
قم - شیخ علی حبیبی

بخش اول:

**اهمیت حفظ قرآن کریم
در آیات و روایات**

بخش اول:

اهمیت حفظ قرآن کریم در آیات و روایات

قرآن کریم در طول بیست و سه سال به تدریج بر پیامبر گرامی اسلام، حضرت محمد بن عبدالله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نازل گردید و وظیفه آن حضرت، تلاوت آن برای هدایت مردم بوده است.

﴿هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ

وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾^۱

«او (خداوند) کسی است که در میان جمعیت درس ناخوانده، فرستاده‌ای از خودشان برانگیخت که آیاتش را بر آنها می‌خواند و تزکیه می‌کند و به آنان کتاب (قرآن) و حکمت می‌آموزد، هر چند پیش از آن در گمراهی آشکاری بودند.

با توجه به این که پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خود نیز «أُمِّي» بود و بنابر قول مشهور، نوشتن را نمی‌دانست، تنها راه تحویل و ابلاغ آن به مردم، حفظ و به خاطر سپردن آیات و سوره‌های نازل شده بود، از این رو خداوند متعال، حفظ قرآن در سینه آن حضرت را تضمین می‌کند. ﴿سَنُقَرِّئُكَ فَلَا تَنْسَى﴾^۲

و این یکی از معجزات پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ است که آیات و سوره‌های طولانی را با یکبار تلاوت جبرئیل عَلَيْهِ السَّلَام به خاطر می‌سپرد و همیشه به خاطر داشت و چیزی را فراموش نمی‌کرد.^۳

۱. جمعه/۲.

۲. اعلیٰ/۶، «ما به زودی (قرآن را) بر تو می‌خوانیم و هرگز فراموش نخواهی کرد».

۳. تفسیر نمونه/۲۶/۳۹۵.

۱۴ ❖.....روش‌های حفظ قرآن کریم

اضافه بر پیامبر ﷺ که اولین حافظ کل قرآن کریم بودند، آن حضرت، دیگران را نیز به این امر دعوت و تشویق می‌فرمودند و اصرار داشتند تا صحابه، قرآن را به خاطر بسپارند و از وجود آنها که قاری و حافظ قرآن کریم بودند، برای آموزش قرآن به تازه مسلمانان استفاده می‌نمودند. حفظ قرآن، کاری سخت و طاقت‌فرساست، اگر حافظ قرآن از انگیزه قوی و معنوی برخوردار نباشد، تاب تحمل سختی‌ها را نخواهد داشت و هیچ‌گاه از کارش لذت نخواهد برد؛ از این‌رو در این بخش به تبیین جایگاه و اهمیت حفظ قرآن در آیات و روایات اسلامی پرداخته‌ایم تا ارزشمندی و منزلت حافظ و رو آوردن مسلمانان به حفظ قرآن کریم، برای همگان بهتر روشن شود.

اهمیت حفظ قرآن کریم در آیات

﴿وَأذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ
إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا﴾^۱

«و به یاد آورید آنچه را در خانه‌های شما از آیات خداوند و حکمت که خوانده می‌شود، حَقًّا که خداوند، همواره لطیف (ریزبین) و آگاه است». خداوند در این آیه و آیات قبل، وظایفی را برای زنان پیامبر اسلام ﷺ معین ساخته و به آن سفارش می‌کند؛ یکی از آن وظایف که در این آیه به آن پرداخته «به خاطر سپردن آیاتی است که در خانه‌های آنها نازل می‌شود و به کار بردن آن آیات در زندگی خویش می‌باشد».

مرحوم طبرسی (رحمت الله علیه) در تفسیر مجمع البیان، برای واژه ﴿وَأذْكُرْنَ﴾ دو معنا، بیان فرموده است:

یکم: به نقل از قُتاده، به معنای: «وَأشْكُرْنَ الله» آورده؛ یعنی خدا را شکر کنید که شما را در خانه‌هایی قرار داد که قرآن و سنت در آن تلاوت می‌شود؛

دوم: به معنای: «وَأحْفَظْنَ ذَلِكَ»؛ یعنی: آیات خداوند (قرآن) را حفظ کنید و به خاطر بسپارید تا براساس آن، عمل کنید؛ و این سفارش آنهاست بر حفظ و بحث مذکره آنها در رابطه با قرآن و اخبار؛ و در ادامه می‌فرماید: مخاطبان آیه، هرچند همسران پیامبر گرامی اسلام ﷺ می‌باشند، ولی اختصاص به آنها ندارد و غیر آنها (همه مسلمانان) نیز در این خطاب شریکند، چراکه اساس شریعت بر تمسک به قرآن و سنت می‌باشد.^۲

۱. احزاب/۳۴.

۲. مجمع البیان/۴/۳۵۷.

علامه طباطبائی قدس سره در تفسیر المیزان، معنای «وَأَشْكُرَنَّ اللَّهُ» را نمی‌پذیرد و می‌فرماید: این معنا از سیاق آیه دور است، به ویژه با در نظر گرفتن ذیل آیه ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا﴾.

و با توجه به سیاق آیه، معنای دوم را مورد تأکید قرار می‌دهد و می‌فرماید: از ظاهر سیاق برمی‌آید که مراد از «ذِکْر»، معنای مقابل، «نسیان و فراموشی» باشد (که همان «یادآوری» است)، چون این معنا، مناسب تأکید و تشدید است که در آیات شده است، و به منزله سفارش بعد از سفارش می‌باشد، و تکالیف واجبی که متوجه آنهاست، باید امثال نمایند؛ و در کلمه ﴿فِي بُيُوتِكُنَّ﴾ تأکید دیگری بر این معنا می‌باشد (چرا که می‌فهماند مردم باید امثال امر خداوند را از شما - همسران پیامبر - یاد بگیرند؛ آن وقت سزاوار نیست شما که قرآن در خانه‌هایتان نازل می‌شود، اوامر خداوند را فراموش کنید). پس معنای آیه، این است که «شما زنان پیامبر، باید آنچه را که در خانه‌هایتان از آیات خداوند و حکمت تلاوت می‌شود، «حفظ» کنید و همواره به خاطرتان بوده باشد تا از آن غافل نمانید، و از خطر سیری که خداوند برایتان معین نموده، تجاوز نکنید»^۱. بنابراین، این آیه «ضرورت و اهمیّت حفظ قرآن کریم» را برای مسلمانان گوشزد می‌نماید.

مخاطبان آیه هرچند همسران پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله می‌باشند ولی همان‌گونه که از صاحب تفسیر مجمع البیان نقل شده: «همه مسلمانان در این خطاب شریکند، چراکه اساس شریعت بر تمسک به قرآن و سنت می‌باشد».

بخش اول: اهمیت حفظ قرآن کریم در آیات و روایات..... ❖ ۱۷

﴿وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ﴾^۱

«به راستی ما قرآن را برای تذکر و پندآموزی، آسان و قابل فهم کردیم، پس آیا پندگیرنده هست؟».

این آیه، چندین بار در سوره مبارکه قمر، تکرار شده و با توجه به تفسیری که در آیه قبل از واژه «ذکر» ارائه گردید، در اینجا نیز مرحوم طبرسی - صاحب تفسیر مجمع البیان - می‌فرماید: «مراد از آسان‌سازی قرآن برای ذکر، آسان‌سازی حفظ و قرائت قرآن می‌باشد تا همه آیاتش، قابلیت از برخواندن را داشته باشد»^۲، پس آیا کسی هست که در این زمینه از قرآن بهره گیرد؟

مرحوم طوسی در تفسیر التبیان نیز، یکی از وجوه «آسان‌سازی قرآن» را، «حُسن تألیف قرآن برای حفظ» قلمداد نموده و سپس از قول زجاج (صاحب کتاب معانی القرآن) نقل می‌کند: «کتاب‌های پیامبران از رو خوانده می‌شوند و کسی آنها را حفظ نمی‌کرد، خداوند متعال، قرآن را برای حفظ نمودن آسان کرد تا افراد بسیاری بتوانند آن را حفظ نمایند»^۳.

شهید مطهری - رحمت الله علیه - در کتاب آشنایی با قرآن در ذیل این آیه می‌فرماید: «قرآن از کتاب‌هایی است که آمادگی‌اش برای حفظ شدن از هر کتاب دیگری بیشتر است. عجیب است! شعر را می‌شود حفظ کرد و قرآن شعر هم نیست، نثر است... در میان نثرها تنها کتاب نثری در عالم که قابل حفظ کردن است، یعنی اصلاً ذهن، آن را برای حفظ کردن می‌پذیرد، قرآن است. نکته قابل توجهی که از این آیه استفاده می‌شود و در خارج نیز محقق شده است، این است که هیچ‌کدام از کتاب‌های آسمانی جز قرآن، قابلیت حفظ کردن را ندارند»^۴.

۱. قمر/۱۷.

۲. مجمع البیان/۵/۱۸۹.

۳. التبیان فی تفسیر القرآن/۹/۴۵۱.

۴. آشنایی با قرآن/۵/۲۲۷.

﴿بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الظَّالِمُونَ﴾^۱

«بلکه این قرآن، آیات روشنی است، در سینه‌های کسانی که به آنها علم (الهی) داده شده و هرگز آیات ما را جز ستمکاران انکار نمی‌کنند».

در تفاسیر روایی شیعه، مصداق بارز و برجسته «صاحبان علم» که قرآن در سینه‌های آنان جای گرفته را «ائمه اطهار»^۲ که جانشینان بر حق پیامبر گرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هستند، معرفی می‌نماید.^۳ این امر به خوبی دلالت بر ارزشمندی حفظ و از بر داشتن قرآن دارد، چرا که یکی از خصوصیات امام معصوم عَلَيْهِ السَّلَام (که محبوب‌ترین آفریده‌های خداوند پس از نبی مکرّم اویند) حفظ آیات الهی می‌باشد؛ از این رو شایسته است، شیعیان و پیروان راستین آنان نیز به ایشان تأسی نموده و در حفظ، انس، تدبّر و عمل به قرآن بکوشند.

قابل ذکر اینکه تفسیر «اوتوا العلم» به ائمه اطهار عَلَيْهِمُ السَّلَام به معنای انحصار نیست، بلکه مصداق روشنی برای آن می‌باشد،^۳ از این رو مرحوم طبرسی قُلَسْبِقِي در تفسیر مجمع البیان علاوه بر پیامبر و ائمه اطهار عَلَيْهِمُ السَّلَام، دانشمندانی که قرآن را حفظ نمودند و در سینه‌های خود جای داده‌اند و معنای آن در سینه‌هایشان رسوخ نموده را نیز مصداق این آیه می‌داند.

نکته قابل توجه در این آیه، این است که خداوند متعال، جایگاه قرآن را، سینه‌ها و قلوب مؤمنان معرفی می‌نماید نه فقط اوراق و صفحات قرآن؛ و این امر دلالت بر فضیلت و ارزشمندی حفظ قرآن کریم دارد.

۱. عنکبوت/۴۹.

۲. تفسیر البرهان/۳/۲۵۴؛ تفسیر نور الثقلین/۴/۱۶۶؛ تفسیر قمی/۲/...

۳. تفسیر نمونه/۱۶/۳۰۵.

بخش اول: اهمیت حفظ قرآن کریم در آیات و روایات..... ❖ ۱۹

اهمیت حفظ قرآن کریم در روایات

پیامبر گرامی اسلام و ائمه معصومین علیهم السلام به مناسبت‌های مختلف و به فراخور آگاهی و ایمان مخاطبانشان، آنها را به آموزش، قرائت و حفظ قرآن کریم و عمل به دستورات آن، دعوت می‌نمودند و از مسلمانان می‌خواستند تا در دعاهای خود، توفیق حفظ قرآن را از خداوند بخواهند.

قال رسول الله صلی الله علیه و آله: «إِقْرُوا الْقُرْآنَ وَاسْتَظْهِرُوهُ، فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يُعَذِّبُ قَلْبًا وَعَى الْقُرْآنَ».^۲

پیامبر خدا می‌فرماید: قرآن را بخوانید و آن را به خاطر بسپارید (حفظ کنید)، چراکه خداوند قلبی که قرآن را در خود جای داده است، عذاب نمی‌کند.

قال رسول الله صلی الله علیه و آله: «مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ حَتَّى يَسْتَظْهِرَهُ وَيَحْفَظَهُ أَدَخَلَهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ وَسَفَعَهُ فِي عَشْرَةِ مِثْقَالِ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ كُلُّهُمْ قَدْ وَجِبَتْ لَهُمُ النَّارُ».^۳

پیامبر خدا می‌فرماید: هر که (آن قدر) قرآن بخواند تا به خاطر بسپارد و آن را حفظ کند، خداوند او را داخل بهشت خواهد کرد و شفاعتش را درباره ده تن از خانواده‌اش که آتش جهنم بر آنها واجب شده باشد، می‌پذیرد.

قال رسول الله صلی الله علیه و آله: «أَشْرَفُ أُمَّتِي حَمَلَةُ الْقُرْآنِ وَأَصْحَابُ اللَّيْلِ».^۴

۱. «من قرأ القرآن فاستظهره» ای حفظه؛ تقول: «قرأت القرآن عن ظهر قلبي» ای قرائته من حفظی. (النهاية/۳/۱۶۶).

۲. مستدرک الوسائل ۱/۱۲۹۰ (کتاب الصلوة، باب ۵، استحباب حفظ القرآن و تحمّل المشقة في تعلمه وحفظه - حديث ۱) و مجارالانوار ۱۹/۹۲ (کتاب القرآن، باب ۱، مجموعه احادیث جامع الاخبار، شماره ۱۸).

۳. مجمع البيان ۱/۱۶ (مقدمة الكتاب، الفن السادس).

۴. حمل القرآن: حفظه (قرآن را حفظ کرد)، حفظته ورواته (حافظان و راویان قرآن). «المنجد في اللغة والأعلام»

۵. مجمع البيان ۱/۱۶ (مقدمة الكتاب، الفن السادس).

❖ ۲۰.....روش‌های حفظ قرآن کریم

پیامبر خداوند می‌فرماید: بزرگان امت من، حاملان قرآن (حافظین و راویان معارف قرآن) و شب زنده‌داران می‌باشند.

قال رسول الله ﷺ: «حَمَلَةُ الْقُرْآنِ، عُرْقَاءُ أَهْلِ الْجَنَّةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»^۱
پیامبر خداوند می‌فرماید: حاملان قرآن (حافظین و راویان معارف قرآن)، سرشناسان اهل بهشتند روز قیامت.

قال رسول الله ﷺ: «إِنَّ أَكْرَمَ الْعِبَادِ إِلَى اللَّهِ بَعْدَ الْأَنْبِيَاءِ الْعُلَمَاءُ ثُمَّ حَمَلَةُ الْقُرْآنِ، يَخْرُجُونَ مِنَ الدُّنْيَا كَمَا يَخْرُجُ الْأَنْبِيَاءُ وَيُحْشَرُونَ مِنْ قُبُورِهِمْ مَعَ الْأَنْبِيَاءِ وَيَمْرُونَ عَلَى الصِّرَاطِ مَعَ الْأَنْبِيَاءِ وَيَأْخُذُونَ ثَوَابَ الْأَنْبِيَاءِ، فَطُوبَى لَطَّالِبِ الْعِلْمِ وَحَامِلِ الْقُرْآنِ، مِمَّا لَهُمْ عِنْدَ اللَّهِ مِنَ الْكِرَامَةِ وَالشَّرَفِ»^۲

پیامبر خدا می‌فرماید: گرامی‌ترین مردم نزد خداوند پس از پیامبران، علما، سپس حاملان قرآن (حافظین و راویان معارف قرآن) هستند، همانند پیامبران از دنیا خارج می‌شوند و به همراه ایشان برانگیخته می‌گردند، و با ایشان از پل صراط می‌گذرند، و پاداششان همانند پاداش پیامبران است، پس خوشا به حال طالبان علم و حاملان قرآن (حافظین و راویان معارف قرآن) به سبب شرف و کرامتی که در نزد خداوند دارند.

قال رسول الله ﷺ: «لَا يَنْبَغِي لِحَامِلِ الْقُرْآنِ أَنْ يَظَنَّ أَنَّ أَحَدًا أُعْطِيَ أَفْضَلَ مِمَّا أُعْطِيَ، لِأَنَّهُ لَوْ مَلَكَ الدُّنْيَا بِأَسْرِهَا لَكَانَ الْقُرْآنُ أَفْضَلَ مِمَّا مَلَكَهُ»^۳

پیامبر خدا می‌فرماید: سزاوار نیست برای حامل قرآن (حافظ و راوی معارف قرآن) این که گمان کند، کسی برتر از آنچه به او داده شده، داده‌اند،

۱. مجمع البیان/۱/۱۶ (مقدمه کتاب، الفن السادس).

۲. مستدرک الوسائل/۱/۲۹۰ (کتاب الصلاة، باب ۴، تحریم استضعاف اهل القرآن و اهانتهم وجوب اکرامهم، حدیث ۳ و مجار الانوار/ ج ۱۸/۹۲ و ۱۹ (کتاب القرآن، باب ۱، مجموعه احادیث جامع الاخبار، شماره ۱۸).

۳. مستدرک الوسائل/۱/۲۸۸ (کتاب الصلاة، باب ۲، وجوب اکرام القرآن و تحریم اهانتهم، حدیث ۵).

بخش اول: اهمیت حفظ قرآن کریم در آیات و روایات..... ❖ ۲۱
چراکه اگر تمامی دنیا را مالک شود، هر آینه قرآن، برتر است از آنچه که
مالک شده است.

عن أبي عبد الله عليه السلام قال: «الحافظُ للقرآنِ العاملِ بهِ معَ السَّفَرَةِ الكِرَامِ
البِّرَّةِ»^۱

امام صادق می فرماید: حافظ قرآنی که به آن عمل کند، (هم درجه) با
سفیران (فرشتگان پیغامبر) بزرگوار نیک رفتار، خواهد بود.

كان أبو عبد الله عليه السلام يدعو عندَ قِراءةِ كِتَابِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ: «... اللَّهُمَّ فَحَبِّبْ
إِلَيْنَا حُسْنَ تِلَاوَتِهِ وَحِفْظَ آيَاتِهِ...»^۲

امام صادق عليه السلام پیوسته هنگام قرائت کتاب خداوند (قرآن) این دعا را
می خواندند:

«خداوندا، نیکو تلاوت نمودن قرآن و حفظ آیاتش را محبوب ما
بگردان...».

۱. اصول کافی/۲/۶۰۳ (کتاب فضل القرآن، باب فضل حامل القرآن، حدیث ۲).

۲. همان/۵۷۴ (کتاب الدعاء، الدعاء عند قِراءة القرآن، حدیث ۱).

بخش دوم:

عوامل و انگیزه‌های گسترش

حفظ قرآن کریم

بخش دوم:

عوامل و انگیزه‌های گسترش حفظ قرآن کریم

قرآن کریم، تنها کتاب آسمانی است که توجه پیروانش را به خود جلب نموده است و از صدر اسلام تاکنون، کم‌تر شهر و دیاری دیده می‌شود که ده‌ها حافظ قرآن نداشته باشد و این یکی از اعجازهای قرآن است که خداوند متعال، وعده آن را در قرآن کریم داده است:

﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾^۱

یکی از راه‌های حفظ قرآن از تحریف، وجود هزاران حافظ در هر عصر و زمان می‌باشد به ویژه در سال‌هایی که ابزار نگارش محدود و قرآن در دسترس همگان نبوده، وجود این حافظان قرآن باعث شده بود که کسی نتواند به دلخواه خود، حرفی را در قرآن کم یا زیاد نماید، نمونه آن را سیوطی در تفسیر «الدرّ المنتور» در ذیل آیات ۳۴ و ۱۰۰ سوره توبه آورده است که حافظان وقت، در برابر حاکمانی که می‌خواستند حرف «واو» را در آن آیات، کم یا زیاد کنند، ایستادند و آنها را تهدید کردند که با شمشیر در مقابل آنها خواهند ایستاد.^۲

در این بخش به بررسی عوامل و انگیزه‌های حفظ قرآن کریم می‌پردازیم.

۱. حجر/۹ «ما این ذکر (قرآن) را نازل کردیم و ما به طور قطع آن را حفظ خواهیم کرد».

۲. الدرّ المنتور/ ج ۱/ ص ۲۳۲ و ۲۶۹.

۱. قرآن، کتاب زندگی

قرآن، قانون اساسی، کتاب علم و دانش و الگویی در رهبری دین و دنیای مسلمان‌ها می‌باشد. قرآن، کتاب زندگی است، اصول و معارف و احکام الهی که سعادت بشر را تأمین و تضمین می‌کند در این کتاب بیان شده است؛ خداوند می‌فرماید:

﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبْيِينًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ﴾^۱

محتوای ارزشمند آیات الهی، مردم را بر آن داشت تا در زندگی فردی و اجتماعی خود به آن توجه نمایند و به حفظ آن اهتمام ورزند؛ از این رو قرآن در میان ایشان جایگاهی گرانمایه و مقامی بلندپایه داشت و همچون جان آن را عزیز می‌داشتند و در گنجور ذهن خویش می‌سپردند.

این نکته را نباید فراموش کرد که حفظ قرآن در صدر اسلام برای عمل نمودن به متحوی آن بوده و مسلمانان زندگی روزمره خود را براساس آن تطبیق می‌کردند.

علامه مجلسی از ابی عبدالرحمان سلمی روایت می‌کند: «کسی که قرآن را بر ما «إقراء» می‌کرد، برای ما از صحابه روایت نمود که آنان از رسول خدا ﷺ ده آیه را فرامی‌گرفتند و به فرا گرفتن ده آیه دیگر آغاز نمی‌کردند مگر آن‌گاه که درباره ده آیه نخست از لحاظ علم و عمل، آگاهی کسب می‌نمودند»^۲.

آیت الله خوینی (ره) به نقل از تفسیر قرطبی از عثمان و ابن مسعود و ابی آورده است: «رسول خدا ﷺ ده آیه را بر آنان «إقراء» می‌فرمود، و آنان از این ده آیه فراتر نمی‌رفتند و به ده آیه دیگر نمی‌پرداختند مگر آن‌گاه

۱. نحل / ۸۹ «و ما کتاب (قرآن) را بر تو نازل کردیم که بیانگر همه چیز است و مایه هدایت و رحمت و بشارت برای مسلمانان می‌باشد».

۲. بحار/۹۲/۱۰۶ (کتاب القرآن، باب ۹، فضل التدبیر فی القرآن).

❖ ۲۶ روش‌های حفظ قرآن کریم

که راه و رسم عمل به آن ده آیه نخست را از آن حضرت فرامی‌گرفتند، و آن حضرت، قرآن کریم و عمل به مضامین آن را با هم به آنان آموزش می‌داد.^۱

علامه طباطبایی (ره) می‌گوید: «مسلمانان از این روی که قرآن مجید را کلام خدا و یگانه مدرک دینی خود می‌دانستند و هم از این روی که در فریضه نماز، سوره حمد و مقداری از سایر قرآن را می‌بایست بخوانند و هم از این روی که پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله مأموریت داشت که قرآن مجید و احکام اسلام را به آنان یاد دهد،^۲ در یاد گرفتن سوره‌ها و آیات قرآنی و حفظ و ضبط آنها، نهایت جدیت به خرج می‌دادند.»^۳

۲. فصاحت و بلاغت قرآن

قرآن، عالی‌ترین نشان فصاحت و بلاغت و شیواترین کلام «حفظ‌پذیر» است که عرب تاکنون آن را دیده و دل‌باخته آن شده بود، عرب که مردمی ادب‌دوست و شعرپرور بودند، وقتی با قرآن مواجه شدند، اسلوب نظم آهنگ دل‌ریا و بلندای مفاهیم آن، ناخودآگاه ضمیر ایشان را شیفته و مبهوت خود ساخت.

این حقیقت، انسان جلوه‌گر شد که حتی دشمنان سرسخت پیامبر صلی الله علیه و آله که از ترس تأثیر قرآن در دل‌ها، مردم را از شنیدن آن باز می‌داشتند، خود نمی‌توانستند از استماع آن، دل‌برگیرند؛ از این‌رو شب هنگام، پنهان از چشم همدیگر، مخفیانه به آوای روح‌بخش قرآن که بر زبان رسول مکرّم اسلام صلی الله علیه و آله قرائت می‌شد، گوش می‌سپردند، و وقتی یکدیگر را می‌دیدند به ملامت می‌نشستند و تعهد می‌سپردند که دیگر چنین کار تکرار نگردد،

۱. البیان فی تفسیر القرآن، ص ۳۸ (به نقل از تفسیر قرطبی، ج ۱/ص ۳۹).

۲. نحل/۴۴ و آیات دیگر.

۳. قرآن در اسلام، علامه طباطبایی، ص ۱۲۹.

بخش دوم: عوامل و انگیزه‌های گسترش حفظ قرآن کریم..... ❖ ۲۷

اما بار دیگر همان داستان تکرار می‌شد!

سیوطی در تفسیرش آورده است: «ابوجهل و ابوسفیان و اَحَس بن شریق، شبانگاه و بدون خبر از همدیگر برای شنیدن قرآن از خانه خود خارج شدند و هرکدام جایی را بیرون از خانه پیامبر خدا ﷺ برای خود انتخاب کردند و به قرائت آن حضرت که در حال نماز شب بود گوش فرامی‌دادند، سپیده صبح دمید و آنها پراکنده شدند؛ در راه به یکدیگر برخوردند، همدیگر را سرزنش نمودند که دیگر این کار تکرار نشود، چرا که مردم اگر ببینند درباره آنها چه فکر خواهند کرد؟ (چراکه آنها، مردم را از شنیدن قرآن بازمی‌داشتند و حال آن‌که خودشان مخفیانه به قرائت آن حضرت گوش فرا می‌دهند)، شب دیگر نیز همین اتفاق تکرار شد، باز یکدیگر را سرزنش نمودند که دیگر این کار تکرار نشود، شب سوم نیز این قضیه تکرار شد، این بار با هم عهد و پیمان بستند که این کار هرگز اتفاق نیفتد»^۱.

۳. اهتمام و سفارش پیامبر به قرائت و حفظ قرآن کریم

یکی دیگر از عوامل مهم گسترش حفظ قرآن کریم، اهتمام و سفارش فراوان پیامبر گرامی اسلام و ائمه اطهار علیهم‌السلام به آن بوده است؛ و همچنین سیره عملی آن بزرگواران که سند و حجتی است برای همه مسلمانان؛ و ده‌ها حدیث که در فضل حفظ و حافظ قرآن از ناحیه این بزرگواران صادر شده است.

بی تردید وقتی امری مورد اهتمام و تشویق مکرر پیشوایان و رهبران جامعه قرار گیرد، در بین مردم رواج می‌یابد و به خوبی از آن استقبال می‌شود؛ نمونه بارز آن، سفارش‌ها و تأکیدهایی است که مقام معظم رهبری حضرت آیت الله خامنه‌ای - دام عزّه - امروزه در رابطه با قرائت و حفظ

۱. الدرّ المثور، ج ۴، ص ۱۸۷.

قرآن کریم دارند، باعث گردیده که استقبال مردم به طرف قرآن در جامعه زیاد شود.

در بخش اول همین نوشته، برخی از سفارشات پیامبر گرامی اسلام و ائمه معصومین علیهم‌السلام را در رابطه با قرائت و حفظ قرآن کریم، متذکر شدیم. در این بخش نیز به چند مورد از سیره عملی آن بزرگواران می‌پردازیم. بخاری با اسناد خود از آبی اسحاق، از بُراء (ابن عازب) آورده است: «از اصحاب نبی اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم اولین کسانی که بر ما در مدینه وارد شدند، مُصعب بن عمیر و (عبدالله) ابن مکتوم بودند که قرآن را به ما آموزش می‌دادند، سپس عمّار و بلال آمدند، و وقتی رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم مکه را فتح کردند، معاذ بن جبَل را برای آموزش قرآن در آن‌جا واگذاشتند (و او را به ادای این وظیفه مأمور ساختند) و هرکس از مکه به مدینه مهاجرت می‌نمود، نبی مکرّم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم او را به یکی از حافظان می‌سپردند تا قرآن را به او آموزش دهد»^۱.

عبادة بن صامت از اصحاب پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم می‌گوید: افرادی که به مدینه مهاجرت می‌کردند، پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم آنها را در اختیار یکی از ما (که قرآن را بلد بودیم) قرار می‌داد تا قرآن را به او آموزش دهد، و در مسجد پیامبر، صدای متعلمین به تلاوت قرآن بلند می‌شد، آن حضرت دستور می‌فرمودند: صدای خود را پایین بیاورید تا باعث اشتباه دیگران نشوند.^۲

۴. برخورداری از پاداش‌های اخروی

پیامبر گرامی اسلام و ائمه معصومین علیهم‌السلام برای قاریان و حافظان قرآن کریم، در روز قیامت، ثواب‌ها و پاداش‌های فراوانی وعده داده بودند و این امر نیز در گسترش حفظ قرآن کریم، بسیار مؤثر می‌باشد.

۱. صحیح بخاری/۲/۳۳۷ (باب مقدّم النبی واصحابه المدینه).

۲. مناهل العرفان/۱/۲۴۱.

بخش دوم: عوامل و انگیزه‌های گسترش حفظ قرآن کریم..... ❖ ۲۹

در بخش اول همین نوشته، برخی از ثواب‌ها و پاداش‌های وعده شده را متذکر شدیم، در این بخش نیز، به چند مورد دیگر اشاره می‌کنیم.

عن موسی بن جعفر، عن أبیه، عن آبائه عليهم السلام قال: قال رسول الله صلى الله عليه وآله: «عَدَدُ دَرَجِ الْجَنَّةِ عَدَدُ آيِ الْقُرْآنِ، فَإِذَا دَخَلَ صَاحِبُ الْقُرْآنِ الْجَنَّةَ، قِيلَ لَهُ: اِرْقَأْ وَاقْرَأْ، لِكُلِّ آيَةٍ دَرَجَةٌ، فَلَا تَكُونُ فَوْقَ حَافِظِ الْقُرْآنِ دَرَجَةً»^۱.

موسی بن جعفر از پدران‌ش از پیامبر گرامی اسلام نقل می‌فرماید که آن حضرت فرموده است: «درجات بهشت به تعداد آیه‌های قرآن است، پس هنگامی که صاحب (حافظ و ملازم) قرآن، وارد بهشت گردد، به او گفته می‌شود: بخوان و بالا برو، چرا که برای هر آیه، درجه‌ای است؛ پس بالاتر از مرتبه حافظ قرآن، درجه‌ای نخواهد بود».

۵. جایگاه ممتاز حافظین قرآن و بهره‌مندی از امتیازات اجتماعی

حافظان قرآن کریم، در میان مسلمانان و به ویژه نزد پیامبر گرامی اسلام صلى الله عليه وآله از جایگاهی رفیع و مقامی والا برخوردار بودند، آن حضرت فرماندهی سپاه و یا پست‌های کلیدی را به افرادی می‌سپردند که قرآن را بیشتر حفظ بودند و حافظین قرآنی که مسئولیت آموزش را بر عهده داشتند از مستمری خاصی برخوردار می‌شدند.

طبرسی در فضیلت سوره بقره آورده است: پیامبر گرامی اسلام صلى الله عليه وآله قصد داشت گروهی را (برای انجام مأموریتی) به جایی بفرستد، از تک تک آنها سؤال کرد که چه مقدار از قرآن با شماست (حفظ هستید)؟ تا به جوانی که سنش از همه کم‌تر بوده رسید، او در جواب حضرت، اظهار داشت: قسمتی از قرآن به علاوه سوره بقره را از حفظ دارد؛ حضرت رو به جمعیت کرد و فرمود: اکنون بروید، این جوان امیر و فرمانده شماست.

۱. صاحب به معنای ملازم و همراه می‌باشد، صاحب اسرار، یعنی حافظ اسرار (فرهنگ عمید).

۲. بحار الانوار/۲۲/۹۲ (کتاب القرآن، باب ۱، حدیث ۲۲).

❖ ۳۰.....روش‌های حفظ قرآن کریم

گفتند: ای پیامبر خدا، او از همه ما سن کم‌تری دارد؟! حضرت فرمودند: آری ولی سوره بقره را از حفظ دارد.^۱

از اینجا بود که مالک بن انس می‌گفت: «کسی که بقره و آل عمران را از حفظ داشت در نظر ما بزرگ می‌نمود».^۲

همچنین نقل شده که پیامبر گرامی اسلام ﷺ مقرر فرموده بودند «امامت جماعت و فرماندهی به کسانی سپرده شود که قرآن را بیشتر حفظ باشند و قرائشان از دیگران بهتر باشد».^۳

در جنگ اُحُد که می‌خواستند پیکر شهیدان را به خاک بسپارند، کسی مقدم بود که قرآن بیشتر می‌دانست و یا کسی را به حمزه عموی پیامبر نزدیک‌تر دفن می‌کردند که آیات بیشتری از حفظ داشت.^۴

در صدر اسلام، برای حافظین قرآن، مستمری خاصی معین شده بود چراکه حافظین قرآن، مسئولیت آموزش قرآن را نیز برعهده داشته‌اند.

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: «مَنْ دَخَلَ فِي الْإِسْلَامِ طَائِعًا وَقَرَأَ الْقُرْآنَ ظَاهِرًا، فَلَهُ كُلُّ سَنَةِ مِائَتَا دِينَارٍ فِي بَيْتِ مَالِ الْمُسْلِمِينَ».^۵

از حضرت علی‌علیه‌السلام نقل شده که فرمود: کسی که از روی رغبت مسلمان شود و قرآن را حفظ بخواند، برای اوست از بیت‌المال مسلمین در هر سال دویست دینار.

و براساس سیره ائمه اطهار - علیهم السلام - امروزه نیز بعضی از مراجع بزرگوار تقلید، برای حافظین قرآن، شهریه خاصی قرار داده‌اند.

۱. مجمع البیان/۳۲/۱ (سوره البقره، فضلها).

۲. تاریخ قرآن، رامیار/۲۴۵ به نقل الاتقان و نهیة ابن اثیر.

۳. حقائق هامّة حول القرآن الکریم، سید جعفر مرتضی‌العالمی/۶۷.

۴. تاریخ قرآن، رامیار/۲۳۱ به نقل از بخاری و تاریخ ابن هشام و ...

۵. وسائل الشیعه/۸۳۸/۴ (کتاب الصلاة، باب ۹ از ابواب قراءة القرآن).

بخش سوم:

**شروط اصلی حفظ قرآن کریم
و عواملی که اثر مثبت یا منفی
در حفظ قرآن کریم دارد**

بخش سوم:

شروط اصلی حفظ قرآن کریم

و عواملی که اثر مثبت یا منفی در حفظ قرآن دارد

برای حفظ قرآن کریم، یک سری عوامل و شرایطی است که اثر مستقیم در حفظ دارند و حتماً باید رعایت شوند و پیمودن مسیر حفظ بدون آنها کاری دشوار است؛ اما یک سری عوامل و شرایط دیگری می‌باشد که اثر مستقیم در حفظ ندارند ولی رعایت آنها، حفظ را آسان‌تر و حافظ را زودتر به هدف خواهد رساند و عوامل دیگری نیز هست که اثر منفی در حفظ دارند.

سعی ما در این بخش بر این است که مباحث فوق را در قالب سه فصل به شرح ذیل، مورد بررسی قرار دهیم:

فصل اول: شروط اصلی حفظ قرآن کریم؛

فصل دوم: عواملی که اثر مثبت در حفظ قرآن کریم دارد؛

فصل سوم: عواملی که اثر منفی در حفظ قرآن کریم دارد.

فصل اول:

شروط اصلی حفظ قرآن کریم

قدم گذاشتن به حوزه حفظ قرآن کریم، به مقدماتی نیاز دارد؛ این مقدمات اساسی است و پیمودن حفظ، بدون آنها کاری دشوار و توان‌فرسا می‌نماید؛ مقدمات و شروط اصلی برای حفظ قرآن، عبارت است:

۱. اشتیاق قلبی (دوست داشتن، عشق ورزیدن)

هدف از زندگی، رسیدن به آسایش و آرامش است و آدمی بدون قرآن، هرگز به این هدف نمی‌رسد ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ لَذَّةٌ الْحَيَاةِ وَيُلَاقُونَ الْعَذَابَ أَلِيمًا﴾^۱ یک حافظ، در قدم اول باید به این شناخت برسد که «این قرآن است که سعادت دنیا و آخرتش را تضمین می‌کند»، وقتی به این شناخت رسید با اشتیاق قلبی فراوان به سراغ فهم و حفظ قرآن کریم خواهد رفت؛ و این شوق و علاقه است که بسیاری از سختی‌ها را آسان و فرد را برای رسیدن به هدف، امیدوار می‌سازد.

سیر این‌که در صدر اسلام، مسلمانان قرآن را سریع به خاطر می‌سپردند، باور آنها به نجات‌بخش بودن قرآن در دنیا و آخرت و عشق و علاقه آنها به کلام الهی بود و این عشق و علاقه، آنها را به سوی فهم بهتر و حفظ قرآن کریم، سوق می‌داد.

۲. إخلاص

مهم‌ترین رکن برای کارهای انسان، «نیت و هدف» اوست. در روایات اسلامی به مسئله «نیت» اهمیّت فوق‌العاده‌ای داده شده و

۱. رعد/۲۸، «آگاه باشید تنها با یاد خداوند است که دل‌ها آرامش می‌یابد».

❖ ۳۴.....روش‌های حفظ قرآن کریم

اصلاً برنامه اسلام این است که هر عملی را با رنگِ نیت و انگیزه آن می‌پذیرد، حدیث معروف پیامبر ﷺ «لَا عَمَلَ إِلَّا بِالنِّيَّةِ» را که همه شنیده‌ایم بیانگر همین حقیقت است.

و بعد از مسأله نیت، روی «اخلاص» تکیه شده است که اگر آن باشد، عمل فوق‌العاده پرارزش و آلاً فاقد ارزش خواهد بود.

اخلاص آن است که محرک انسان از هرگونه شائبه غیر الهی پاک باشد و می‌توان نام آن را «توحید نیت» گذاشت، یعنی در تمام برنامه‌ها تنها به پروردگار و رضای او اندیشیدن...

عمل خالص تا آن حد در اسلام مورد اهمیت است که در حدیثی از پیامبر اکرم ﷺ می‌خوانیم: «مَنْ أَخْلَصَ لِلَّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا فَجَرَّ اللَّهُ يَنَابِعَ الْحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهِ عَلَى لِسَانِهِ»، کسی که چهل روز اعمال خود را خالصانه انجام دهد، خداوند چشمه‌های حکمت و دانش را از قلبش بر زبانش می‌گشاید.^۱

هدف حافظ، فقط باید خدا باشد و با استمداد از عنایت الهی وارد حفظ قرآن کریم شود.

امام صادق علیه السلام در روایتی حاملین قرآن را به سه‌دسته تقسیم فرموده‌اند: ۱. گروهی قرآن را تلاوت می‌کنند و آن را وسیله امرار معاش و تقرب به ملوک و تفاخر به مردم قرار داده‌اند.

۲. عده‌ای دیگر فقط حروف آن را گرفته و حدودش را ضایع ساخته‌اند. خداوند امثال ایشان را زیاد نکند.

۳. عده‌ای دیگر با دستورات شفابخش آن، بیماری‌های فکری و قلبی خود را درمان می‌کنند.^۲

۱. تفسیر نمونه/۱۲/۵۷۹-۵۷۸.

۲. الحیة با ترجمه احمد آرام/۲/۲۵۵ به نقل از آملی شیخ صدوق، ص ۱۷۹.

بخش سوم: شروط اصلی حفظ قرآن کریم..... ❖ ۳۵

بنابراین در امر حفظ قرآن، نیت و قصد باید الهی باشد و رسیدن به کمال و قرب و نزدیکی به سوی خدا باشد.
چنانکه هرکاری با نام خدا و یاد او و قُرْبَةً اِلَى الله باشد، عنایت الهی هم شامل خواهد شد.

۳. اراده و پشتکار

تصمیم و پشتکار در هر کاری، اساس موفقیت است و مردان روزگار با اراده و پشتکار به جایی رسیده‌اند. انسان یک قدرت مافوق تصور است؛ او از نظر معنوی می‌تواند خلیفه الله باشد و از نظر مادی می‌تواند سیارات و کرات دیگر را سیر نماید.

امام خمینی - رحمت الله علیه - این بزرگ‌مرد تاریخ بشریت که جزء موفّق‌ترین انسان‌های روی زمین است با استقامت و پشتکار قوی خویش، بزرگ‌ترین نیروی نظامی خاورمیانه را با دست خالی و فقط با تکیه بر خداوند متعال، ساقط کرد و انقلاب شکوهمند اسلامی را به وجود آورد.

امام خمینی - رحمت الله علیه - در پیامی بسیار زیبا و دلنشین، نقش اراده را چنین بیان می‌فرماید: «زندگی در دنیای امروز، زندگی در مدرسه اراده است و سعادت و شقاوت هر انسانی به اراده همان انسان رقم می‌خورد؛ اگر بخواهید عزیز و سربلند باشید باید از سرمایه‌های عمر و استعداد‌های جوانی استفاده کنید».

نقش اراده و پشتکار در حفظ قرآن چنان است که می‌توان گفت: «حفظ قرآن به استعداد قوی بستگی ندارد و تنها به پشتکار و عزم راسخ نیازمند است».

در تصمیم خود باید دقت کافی را به کار گرفت و چنانچه در مرحله‌ای موفّق به انجام آن نشدید، نباید کار را رها کنید بلکه دوباره مصمّم به انجام آن شوید، چراکه گاه عوامل مثبت و یا منفی پیش می‌آید که انسان را از

❖ ۳۶.....روش‌های حفظ قرآن کریم

کار بازمی‌دارد، در این صورت باید عوامل را ارزیابی کرد، اگر عامل مثبت است که مانع این فکر شده، پس از برطرف شدن به کار ادامه دهید و اگر عامل منفی است با آن زمینه مبارزه کنید تا بتوانید به کار ارزنده خود، اقدام نمایید.

۴. توکل

کسی که با عزم و اراده راسخ وارد کاری شود و بر ذات باری تعالی تکیه و توکل نماید، خداوند موفقیت او را تضمین نموده است:

﴿وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ﴾^۱

منظور از توکل بر خدا، این است که انسان تلاش‌گر، کار خود را به او واگذارد و حل مشکلات خویش را از او بخواهد، خدایی که از تمام نیازهای او آگاه است، خدایی که نسبت به او رحیم و مهربان می‌باشد و خدایی که قدرت بر حل هر مشکلی دارد.

کسی که دارای روح توکل است، هرگز یأس و نومیدی را به خود راه نمی‌دهد، در برابر مشکلات احساس ضعف و زبونی نمی‌کند، در برابر حوادث سخت، مقاوم است، و همین فرهنگ و عقیده چنان قدرت روانی به او می‌دهد که می‌تواند بر مشکلات پیروز شود و از سوی دیگر، امدادهای غیبی که به متوکلان نوید داده شده، به یاری او می‌آید و او را از شکست و ناتوانی رهایی می‌بخشد.^۲

بدیهی است که توکل به این معنی، همیشه توأم با جهاد و تلاش و کوشش است، نه تنبلی و فرار از مسئولیت‌ها؛ در واقع بدون سعی و تلاش نمی‌توان از خداوند انتظار کمک داشت، خداوند می‌فرماید:

۱. طلاق/۳. «و هرکسی بر خداوند توکل کند (و کار خود را به او واگذارد) خدا کفایت امرش می‌کند».

۲. تفسیر نمونه/۲۴/۲۳۹-۲۳۸.

بخش سوم: شروط اصلی حفظ قرآن کریم..... ❖ ۳۷

﴿إِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ﴾!

در این آیه، عزم و اراده، قبل از توکل بر خدا ذکر گردیده است. نکته قابل توجه اینکه عزم و اراده باید همیشگی و مستمر باشد، چه بسا افرادی که در آغاز امر، عزم راسخ از خود نشان داده ولی در میانه کار، سست شده و کار حفظ قرآن را ترک و یا به صورت ضعیف ارائه می دهند.

در پایان تذکر این نکته لازم است که یک حافظ، همیشه باید با توکل به خداوند شروع و پایان دهد، و هیچگاه به فکرش عبور نکند که این من هستم که قرآن را حفظ می کنم، بلکه باید مکرراً به یاد آورد که این لطف خداوند است که به این کار توفیق یافته ام و همیشه از خداوند بخواهد تا توفیق ادامه کار را نیز به او بدهد و تا طی مراحل نهایی و درک مفاهیم عالیّه قرآن و حفظ تمامی قرآن به تلاش خود ادامه دهد.

۵. دعا

﴿قُلْ مَا يَعْبُؤُنِي كُفْرُ بِي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ﴾^۲

«بگو: پروردگار من برای شما ارجی قائل نیست اگر دعای شما نباشد». آنچه به آدمی، ارزش و قیمت در پیشگاه خداوند می دهد، ایمان و توجه به پروردگار و عبادت و بندگی است. برای موفقیت در اموری که انسان احساس مشکل و سختی می کند، ارتباط با خداوند تبارک و تعالی می تواند مشکل آدمی را رفع نماید.

بسیاری از موانع و بن بست ها که انسان فکر می کند پایان کار است به وسیله دعا و راز و نیاز و نیایش و رابطه مخلوق با خالق، حل می شود.

۱. آل عمران/۱۵۹. «پس هرگاه تصمیم بر کاری گرفتی بر خداوند توکل کن.»

۲. فرقان/۷۷.

نقش دعا در موفقیت انسان، غیر قابل انکار است. دعا یعنی طلب و درخواست نمودن، و همین نقطه شروع برای حرکت به سمت جلو می‌باشد، افرادی که در امور مختلف زندگی خود به دعا متوسل می‌شوند و از آن استمداد می‌طلبند، ضریب موفقیت آنها نسبت به سایر افراد به مراتب بیشتر است، چرا که علاوه بر تلاش خود، به نیروی مافوق طبیعت نیز تکیه می‌کنند و همین عامل، باعث آرامش بیشتر ایشان می‌گردد، بنابراین برای موفقیت بیشتر در زمینه‌های حفظ قرآن و هر امر دیگری، انسان باید به دعا و راز و نیاز با خداوند بپردازد و از خداوند بخواهد تا در این امر به او کمک کند و موانع را از سر راهش بردارد. در رابطه با حفظ، دعاهای مختلفی از ائمه اطهار علیهم‌السلام نقل شده از جمله امام صادق علیه‌السلام از امیرمؤمنان علیه‌السلام نقل می‌فرماید که پیامبر گرامی اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله به او فرمود: دعایی را به تو می‌آموزم (هرگز) قرآن را فراموش نکنی؛ (آنگاه این دعا را خواندند):

«اللَّهُمَّ أَرْحَمَنِي بَتْرِكِ مَعْاصِيكَ أَبَدًا مَا أَبْقَيْتَنِي وَأَرْحَمَنِي مَنِ تَكَلَّفَ مَا لَا يُعِينُنِي وَأَرْزُقْنِي حُسْنَ الْمَنْظَرِ فِيمَا يُرْضِيكَ عَنِّي وَالزِّمَّ قَلْبِي حِفْظَ كِتَابِكَ كَمَا عَلَّمْتَنِي وَأَرْزُقْنِي أَنْ أَتْلُوهُ عَلَى النَّحْوِ الَّذِي يُرْضِيكَ عَنِّي، اللَّهُمَّ نَوِّرْ بَكِتَابِكَ بَصْرِي وَأَشْرَحْ بِهِ صَدْرِي وَفَرِّحْ بِهِ قَلْبِي وَأَطْلِقْ بِهِ لِسَانِي وَأَسْتَعْمِلْ بِهِ بَدَنِي وَقَوِّنِي عَلَى ذَلِكَ وَأَعِنِّي عَلَيْهِ، إِنَّهُ لَا مُعِينَ عَلَيْهِ إِلَّا أَنْتَ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ»^۱

خداوندا، تا زنده‌ام به ترک نافرمانیت به من ترحم نما، و به من رحم کن از رنج کشیدن برای آنچه به کارم نمی‌آید، و روزیم کن خوش نمایی در آنچه که تو را از من خشنود سازد، و قلبم را به حفظ قرآن ملزم ساز، آنگونه که تو به من آموختی، و روزیم کن آنگونه که خوشایند توست آن

۱. اصول کافی/۲/۵۷۷ (کتاب الدعاء، باب الدعاء فی حفظ القرآن، حدیث ۲).

بخش سوم: شروط اصلی حفظ قرآن کریم..... ❖ ۳۹

را بخوانم؛ خداوندا، دیدگانم را با قرآنت روشن کن، و به وسیله آن، سینه مرا بگشای، دلم را شاد و زبانم را باز کن، و به وسیله آن، بدنم را به کار گیر و مرا نیرومند ساز، و با قرآن مرا یاری کن؛ چرا که در این کار یآوری جز تو برایم نیست و جز تو کسی شایسته پرستش نمی باشد.

همچنین در مفاتیح الجنان در تعقیبات مشترکه (فصل اول)، برای تقویت حافظه، پیامبر گرامی اسلام ﷺ دعایی را به حضرت علی علیه السلام آموزش دادند که به عنوان تعقیبات مشترکه بعد از هر نماز واجب، باید خوانده شود: «سُبْحَانَ مَنْ لَا يَعْتَدِي عَلَى أَهْلِ مَمْلَكَتِهِ، سُبْحَانَ مَنْ لَا يَأْخُذُ أَهْلَ الْأَرْضِ بِالْوَأْنِ الْعَذَابِ، سُبْحَانَ الرَّؤُوفِ الرَّحِيمِ، اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ لِي فِي قَلْبِي نُوْرًا وَ بَصْرًا وَ فَهْمًا وَ عِلْمًا، اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ».

(پاک) و منزّه است خدایی که به اهل مملکت خود تجاوز نمی کند، و منزّه است خدایی که اهل زمین را به عذاب های گوناگون (که مستحقّ آنند) گرفتار نمی کند، منزّه است خدای رؤوف و رحیم، بارخدا یا، در دل من، نور معرفت و بصیرت و فهم و دانش مقرر فرما که تو را بر هر چیز قدرت و توانایی کامل است.

فصل دوم:

عواملی که اثر مثبت در حفظ قرآن کریم دارند

۱. برنامه‌ریزی دقیق و منظم

یکی از مهم‌ترین و ضروری‌ترین وظایف حافظ قرآن، تنظیم یک برنامه روزمره دقیق و حساب‌شده است، حضرت علی عَلَيْهِ السَّلَامُ در سفارش به فرزندان می‌فرماید: «أَوْصِيكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ وَنَظْمِ أَمْرِكُمْ»^۱ شما را به تقوای الهی و نظم در کارهایتان سفارش می‌کنم.

وقت و شرایط مناسب را انسان باید برای خودش به وجود آورد نه این‌که در انتظار فرصت‌ها بنشیند. بی‌تردید افراد، موقعیت‌های مختلف دارند و نمی‌توان در این باره، وقت و ساعت مشخصی را به همه توصیه نمود، ولی انگیزه قوی هر فرد بااراده، برای به وجود آوردن نظم، کافی است.

خوب است برنامه‌ای تنظیم گردد که حداقل آن معین باشد ولی حداکثر نداشته باشد، چراکه در بعضی از روزها و روزهای تعطیل، فرصت بیشتری برای حافظ وجود دارد.

آنچه که مهم است باید سعی نمود حتی یک روز هم از اجرای برنامه کوتاهی نشود چرا که بی‌نظمی در این کار ممکن است باعث از هم گسستن آسایش موضوع گردد.

در پایان تذکر این نکته لازم است برنامه حفظ هر فردی، اختصاص به خودش دارد و هیچ‌کس را نمی‌توان با برنامه دیگری تمرین داد، آنچه مهم است «داشتن برنامه است» و چگونگی آن، بستگی به روحیات افراد دارد.

۱. نهج البلاغه، نامه ۴۷.

بخش سوم: شروط اصلی حفظ قرآن کریم..... ❖ ۴۱

در برنامه‌ریزی از این نکته نیز نباید غافل شد که پس از مدتی، شخص حافظ که چند جزء از اجزای قرآن را در حافظه دارد، محتاج است تا محفوظات خویش را هر روز مجدداً مرور و تکرار نماید تا گذشت زمان، خدش‌های در تسلط وی بر محفوظاتش وارد نیابد.

۲. انتخاب قرآنی واحد

انتخاب قرآنی واحد، باعث تمرکز بیشتری در حال حفظ خواهد شد، از این رو حفظ از استحکام بیشتری برخوردار می‌شود چرا که در موقع حفظ، تصویر و شکل کلی آیات در ذهن نقش می‌بندد، اگر از قرآن واحدی استفاده شود، این امر برای تداعی به ذهن بسیار مناسب می‌باشد و در یادآوری محفوظات مؤثر است. و عدم رعایت این نکته موجب به هم ریختن محفوظات می‌شود.

در قرآن انتخاب شده باید شروع آیات از ابتدای صفحه و ختم آیات، پایین صفحه باشد.^۱

برای حفظ، از قرآن بزرگ استفاده شود تا فاصله میان خطوط روشن باشد و علامت‌ها نیز با هم مخلوط نشوند.

با توجه به این که یک حافظ، همیشه در حال مرور و تکرار می‌باشد از این رو بهتر است یک قرآن کوچک با همان رسم الخطی که برای حفظ انتخاب نموده به همراه داشته باشد تا از فرصت‌هایی که پیش می‌آید برای مرور کردن استفاده نماید؛ و اگر همراه داشتن قرآن کامل، مشکل باشد می‌توان از قرآن‌هایی که به صورت (جزء به جزء) جدا از هم چاپ شده (با همان رسم الخط) استفاده کرد و تنها جزئی که در حال حفظ نمودن است به همراه داشته باشد.

۱. بعضی بر این عقیده‌اند که چنین قرآن‌هایی باعث می‌شوند که حافظ نتواند به خوبی آیات صفحات بعد را به یاد آورد ولی اگر نیمی از آیات در صفحات بعد باشد، به راحتی می‌تواند پیوند آیات بین صفحات را به خاطر بسپارد.

برای افرادی که می‌خواهند در حین کار و یا در مسیر رفتن و برگشتن به محل کار و یا مدرسه، قرآن را حفظ کنند و یا به مرور محفوظات همان روز پردازند، می‌توانند قرآن مورد نظر را به صورت صفحات جدا از هم درآورند و صفحه مورد نظر را در جلد پلاستیکی قرار دهند تا ضمن حفظ نمودن قرآن از پاره شدن، به راحتی از آن استفاده نمایند.

بعضی معتقدند: قرآنی که برای حفظ انتخاب می‌شود باید فاقد ترجمه باشد تا تمرکز حافظ در هنگام حفظ، تنها به متن آیات باشد و با توجه به این که آشنایی با ترجمه و مفاهیم در حفظ بسیار مؤثر است، از این رو قبل از شروع به حفظ، درباره ترجمه و تفسیر اجمالی آیات، آگاهی‌های لازم را به دست آورد و سپس به حفظ پردازد.

در رابطه با رنگ صفحات قرآن، بعضی بر این عقیده هستند که زمینه سفید، چشم را خسته می‌کند و رنگ‌هایی همچون آبی آسمانی و کرم رنگ مناسب‌تر می‌باشد ولی این کلیت ندارد، بلکه انتخاب رنگ زمینه صفحات، به سلیقه افراد، بستگی دارد.

۳. انتخاب تلاوت ترتیل مناسب

استفاده از یک ترتیل مناسب در حفظ قرآن کریم، بسیار مؤثر می‌باشد، ان شاء الله در مبحث روش‌های حفظ، با نحوه استفاده از نوار ترتیل، آشنا خواهید شد، در این قسمت تنها به بررسی فواید استفاده از نوار ترتیل مناسب می‌پردازیم.

شنیدن نوار ترتیل (قاریانی که با رعایت کامل قواعد تجوید و وقف و ابتدا، تلاوت گردیده)، اضافه بر برخورداری از اجر اخروی که برای شنیدن آیات قرآن، ذکر شده، دارای فواید بسیاری است که به چند نمونه آن، اشاره می‌کنیم:

بخش سوم: شروط اصلی حفظ قرآن کریم..... ❖ ۴۳

الف) آشنایی با قرائت صحیح قرآن کریم

با استفاده از نوار ترتیل، قاری و حافظ قرآن با اعراب صحیح کلمات، لحن عربی حرکات و حروف مدئی، تجوید عملی، مواضع وقف و ابتدا و به مرور زمان با نغمات و آهنگ‌های قرآنی آشنا می‌شود.

ب) اطمینان از صحت آیات حفظ شده

در هنگام حفظ، ممکن است اعراب برخی از کلمات، به صورت نادرست در حافظه جای گیرد، برای جلوگیری از این آسیب، نوار ترتیل می‌تواند نقش یک معلم را ایفا نماید؛ با استفاده از نوار، پیش از آغاز حفظ، شکل صحیح کلمات به خاطر سپرده می‌شود.

ج) آماده‌سازی ذهن و کوتاه شدن زمان حفظ

در بیان مراحل حفظ، متذکر خواهیم شد که آیات مورد نظر باید جمله به جمله و آیه به آیه تکرار شود تا به خوبی در ذهن جای گیرد و به صورت ملکه درآید؛ استفاده از نوار، باعث خواهد شد، ضمن برخورداری از ثمرات ذکر شده در بند الف و ب، با تکرار کم‌تر، آیات به خوبی در ذهن جای گیرد.

د) تنوع‌بخشی در مرور محفوظات

در آینده توضیح خواهیم داد که برای تثبیت حفظ، حتماً باید آیات حفظ شده، دو هفته یک‌بار تکرار شود، تکرار یک‌نواخت، خسته‌کننده و ملال‌آور است، استفاده از نوار ترتیل می‌تواند به مرور حافظه، تنوع بخشد و اضافه بر آن، آهنگ آیات قرائت شده می‌تواند کمک خوبی برای یادآوری متن صحیح آیات نیز باشد.

ه) اطمینان از صحت تکرار

در صورت نداشتن هم‌مباحثه، برای اطمینان از صحت تکرار آیات تلاوت شده، دو راه در پیش داریم:

یکم: ضبط آیات تلاوت شده و سپس مطابقت دادن با قرآن؛
دوم: کمی زودتر از نوار ترتیل، به قرائت می‌پردازیم و همزمان قرائت خود را با نوار تطبیق می‌دهیم، اگر کلمه‌ای جا بیفتد و یا اشتباه تلاوت شود، به راحتی می‌توان تشخیص داد و به اصلاح آن پرداخت.
 برای استفاده از نوار ترتیل، معایبی نیز ذکر نموده‌اند؛ از جمله:
 الف) زمان حفظ با نوار، تقریباً دو برابر مدت حفظ بدون استفاده از نوار می‌باشد؛

ب) باعث تبلی حافظه خواهد شد، چرا که به جای جاری کردن آیات بر زبان، به شنیدن اکتفا می‌شود و ذهن را تنبل بار می‌آورد.
 با توجه به محاسنی که برای استفاده از نوار متذکر شدیم، حفظ کم‌تر ولی به صورت صحیح و با رعایت اصول علم قرائت، بهتر از حفظ بیشتر با غلط‌های اعرابی و بدون رعایت اصول علم قرائت خواهد بود، اضافه بر آن اگر اصول استفاده از نوار رعایت گردد، نه تنها باعث تبلی حافظه نخواهد شد، بلکه به حُسن حفظ نیز کمک بیشتری خواهد نمود، مطلب دیگر این‌که استفاده از نوار برای افراد مبتدی، بسیار لازم و ضروری می‌باشد به خصوص افرادی که بر روان‌خوانی قرآن کریم، تسلط کافی ندارند و با مسائل تجویدی نیز آشنایی ندارند و یا اگر آشنایی دارند بر تجوید عملی، مسلط نمی‌باشند ولی برای افرادی که بر روان‌خوانی و تجوید عملی تسلط کافی دارند، می‌توانند بدون استفاده از نوار، به حفظ قرآن پردازند تا در زمان کم‌تر، آیات بیشتری را حفظ نمایند، با این حال برای مرور، هرچند بار، استفاده از نوار بدون فایده نمی‌باشد.

در پایان تذکر این نکته لازم است که وقتی کلمات، آهنگین شنیده می‌شود، برای حفظ نمودن راحت‌تر است، از این رو با طنین انداختن نوای دلنشین قرآن با صوت زیبا و لحن روح‌نواز قاریان بزرگ، می‌توانیم شرایط روحی بهتر و مناسب‌تری را برای حفظ خود و فرزندانمان فراهم آوریم.

۴. انتخاب مکان مناسب برای حفظ

مکان حفظ باید فضایی خلوت و بدون سر و صدا باشد و رفت و آمد کم‌تری در آن انجام پذیرد؛ حتی‌الامکان باید عواملی که باعث از بین رفتن تمرکز حواس می‌باشند را کاهش داد تا بتوان به راحتی و سهولت آیات را به خاطر سپرد؛ از این‌رو باید فضایی آرام و بی سر و صدا فراهم آوریم تا محیط مناسب برای حفظ خود و فرزندانمان ایجاد کرده باشیم.

اگر مکان مطالعه پر سر و صدا باشد، بسیار سرد و یا بسیار گرم و نامناسب باشد، انسان دچار تشنّت فکری می‌شود، و این نکته در حفظ قرآن از حساسیت ویژه‌ای برخوردار است، چرا که حفظ قرآن به تمرکز شدید حفظ نیاز دارد.

سعی شود برای حفظ از محیطی استفاده شود که:

۱. دارای هوای سالم و آزاد باشد؛
 ۲. از نور کافی و متعادل برای مطالعه برخوردار باشد؛
 ۳. از نظر ظاهری ساده و باعث حواس‌پرتی نشود؛
 ۴. خاطره‌ای شاد و غمناک از آن مکان نداشته باشید.
- البته پس از به خاطر سپردن آیات، تکرار آن به این اندازه تمرکز، نیازمند نیست و می‌تواند در مکان‌های شلوغ نیز تحقق یابد.

۵. انتخاب زمان مناسب برای حفظ

انتخاب زمان خاص، باعث نظم و انضباط در حفظ خواهد شد. بهترین اوقات برای حفظ زمانی است که سیستم بدن، آرامش کافی داشته باشد و هم طبیعت از آرامش خاصی برخوردار باشد و آن، زمان بعدالطلوعین (بعد از اذان صبح) خواهد بود، در صورتی که مقدور نباشد بعد از طلوع آفتاب و یا پس از یک استراحت کوتاه بین روز، مناسب است.

به تجربه ثابت شده آنان که عادت به بیداری سحرگاهان و صبحگاهان دارند، افرادی موفق هستند.

«سحرخیز باش تا کامروا باشی»

برای بیدار شدن به هنگام طلوع فجر، توجه به نکات زیر سودمند است:

(الف) خفتن در اوایل شب؛

(ب) شب هنگام، غذای سبک خوردن؛

(ج) خواندن آیه آخر سوره کهف.

توجه به این نکته لازم است که بلافاصله بعد از بیدار شدن از خواب، وقت مناسبی برای حفظ نمی‌باشد، چرا که در آن وقت، بسیاری از سیستم‌های داخلی بدن هنوز فعالیت همه‌جانبه خود را آغاز ننموده‌اند، بهتر است بعد از بیدار شدن از خواب، کمی نرمش، تطهیر، کمی دوره کردن و سپس به حفظ پرداخته شود، چرا که این تنش‌ها موجب می‌گردد تا سیستم‌های داخلی بدن هم به فعالیت افتند و اعضای بدن کاملاً بیدار شوند.

چند نکته:

۱. بعضی معتقدند که بهترین زمان برای حفظ، اختصاص به ساعت معینی از شبانه‌روز ندارد، بلکه هر زمان که انسان آمادگی و شرایط لازم را برای حفظ داشت، همان زمان برای کار مناسب‌تر می‌باشد.

۲. بعضی معتقدند که بهتر است در ساعت معینی مطالب حفظ شوند چرا که در این صورت ذهن همچون گرسنه مشتاق غذا، حافظ را آماده بهره‌برداری از قرآن کریم می‌نماید، در نتیجه سریع‌تر و با زحمت کم‌تری مطالب حفظ می‌شوند، اما بعضی دیگر بر این عقیده‌اند که بهتر است حافظ، وقت خاص و معینی در شبانه‌روز را به حفظ اختصاص ندهد بلکه

بخش سوم: شروط اصلی حفظ قرآن کریم..... ❖ ۴۷

خود را ملزم نماید که مقدار مشخصی را در هر روز حفظ یا تمرین نماید. دلیل این مطلب را آن می‌دانند که اگر فردی خود را به وقت معینی عادت دهد، در اوقات دیگر پرداختن به حفظ قرآن، برایش دشوار می‌شود و در صورتی که به هر دلیل مثل بیماری، بی‌حوصلگی و ... نتواند در وقت معین به حفظ بپردازد، برنامه‌اش در آن روز تعطیل خواهد شد.

۳. با توجه به کوتاهی و بلندی آیات و یا روانی و مشکل بودن بعضی دیگر از آیات، زمان حفظ آنها متفاوت خواهد بود، در این صورت مشخص نمودن زمان خاص (روزی یک ساعت) برای حفظ روزانه بهتر است و یا حفظ چند سطر معین از قرآن؟

در اینجا نیز نظرات مختلف است، بعضی معتقدند که اگر زمان معین باشد، در دوام کار و نظم حفظ، بهتر خواهد بود.

۶. مقدار حفظ روزانه

مقدار حفظ روزانه، بستگی به میزان علاقه، استعداد و وقت افراد دارد که مهم‌ترین و مؤثرترین آنها، میزان علاقه به حفظ قرآن کریم می‌باشد، مهم آن است که علاقه در طول زمان تقویت شود و تا پایان کار باقی بماند.

علاقتمندان به حفظ، نیاز خود را با دیگر حافظین مقایسه ننمایند، چرا که هرکس یک نوع استعداد دارد و ممکن است در یک امری قوی و در امر دیگر ضعیف باشد و فرد دیگر برعکس او، افرادی که از حافظه قوی برخوردار نمی‌باشند باید با تلاش بیشتر به حفظ قرآن بپردازند تا از پاداش بیشتری برخوردار شوند؛ امام صادق علیه السلام می‌فرمایند: «إِنَّ الَّذِي يُعَالِجُ الْقُرْآنَ وَيَحْفَظُهُ بِمَشَقَّةٍ وَقَلْبِهِ حِفْظٌ لَهُ أَجْرَانِ»^۱

کسی که در فراگیری قرآن کوشش نماید و (به خاطر کمی حافظه) آن

۱. ثواب الاعمال صدوق، صفحه ۱۲۷.

را به سختی حفظ نماید برای او دو پاداش است. پس لازم است علاقمندان به حفظ قرآن کریم، نخست ظرفیت حافظه خود را ارزیابی نمایند و سپس در حد توان به حفظ قرآن پردازند و از مقایسه خود با دیگران بپرهیزند، چرا که بار کشیدن از حافظه بیش از ظرفیت، باعث بی میلی و وازدگی خواهد شد.

شیوه اصولی در کار حفظ، آن است که ابتدا مقدار کم‌تری از آیات را در برنامه حفظ قرار دهیم و سپس با گذشت زمان، افزایش محفوظات و اعتماد بر صحت آیاتی که در ذهن جای گرفته، بر مقدار آنها بیفزاییم؛ این برنامه‌ریزی موجب ثبت آیات با کیفیت عالی‌تر در حافظه خواهد شد؛ این‌رو باید از شتاب و عجله در امر حفظ پرهیز شود و آنچه باید ملاک قرار گیرد، نظم و کیفیت مطلوب است.

تذکر این نکته لازم است که آنچه به حفظ کمک می‌کند و محفوظات قرآنی را متقن و مستحکم می‌سازد، کیفیت است نه کمیت، خوب به خاطر سپردن، پیش از حجم محفوظات اهمیت دارد، پس باید به تکرار - حتی اگر به طولانی شدن زمان حفظ قرآن بینجامد - ارج نهاد؛ چرا که تکرار پیوسته محفوظات، بر دوام و استحکام آنها می‌افزاید.

فصل سوم:

عواملی که اثر منفی در حفظ قرآن کریم دارد

به طور کلی، هر عاملی که باعث مشغولیت‌های ذهنی و از بین رفتن تمرکز حواس حافظ بشود، اثر منفی در حفظ قرآن کریم دارد، از جمله:

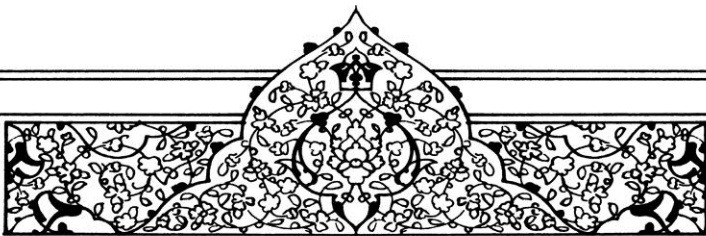
۱. ارتباط بیش از حد با تلویزیون و دیدن فیلم‌ها و سریال‌ها، چرا که مشغولیت‌های ذهنی برای حافظ قرآن، به وجود می‌آورد.

۲. شرکت در شب‌نشینی‌ها و نشست‌های بیهوده نیز باعث مشغولیت‌های ذهنی و هدررفت وقت گرانبهای حافظ می‌گردد، به ویژه اگر این نشست‌ها همراه با غیبت و عیب‌جویی از دیگران باشد که در این صورت باعث سلب توفیق حفظ نیز خواهد شد.

۳. مشاجرات خانوادگی از جمله عوامل بسیار مهم بازدارنده در امر حفظ می‌باشد، باید سعی کنیم خود را از مشاجرات خانوادگی به دور سازیم.

۴. برنامه‌ریزی حفظ باید طوری باشد که مزاحم کارهای اساسی و روزمره نشود، به طوری که حافظ احساس کند که حفظ قرآن، زندگی او را با مشکل مواجه نموده است، به ویژه در رابطه با حفظ کودکان باید توجه داشته باشیم که حفظ قرآن، نباید مانع بازی و تفریح این عزیزان بشود، چرا که بازی و تفریح، حس کنجکاو و قدرت ابتکار کودکان را تقویت می‌کند و این خود می‌تواند بر قدرت حفظ قرآن آنها بیفزاید.

از پیامبر گرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نقل شده است: «دَعِ ابْنَكَ يَلْعَبُ سَبْعَ سِنِينَ»
فرزندان خود را رها کنید تا هفت سال بازی کنند.

بخش چهارم:

روش‌های حفظ قرآن کریم

بخش چهارم

روش‌های حفظ قرآن کریم

روش حفظ، یک روش سلیقه‌ای است، یعنی زمینه حفظ برای هر فردی نسبت به فرد دیگر متفاوت است، با این حال، روش‌هایی وجود دارد که بعضی جنبه عمومی و برخی دیگر جنبه شخصی دارد، به این معنا که بعضی از روش‌های به کار گرفته شده از جانب حفاظ با توجه به شرایط خاص خود وی از جهت زندگی روزمره، میزان تحصیلات و ... تنظیم شده است که طبیعتاً نمی‌تواند به عنوان روش عمومی مطرح گردد، اما بعضی دیگر از روش‌ها، مخصوص شرایط ویژه افراد نمی‌باشد و جنبه فراگیر دارند، سعی ما بر این است که در این بخش، روش‌های عمومی را مطرح نماییم.

البته به موازات پیشرفت در کار حفظ، خود به خود شیوه‌های به خصوصی نیز که در رابطه با هر شخصی، مختص به خود اوست به وجود می‌آید که در حقیقت، تجربه‌های شخصی و اختصاصی هر فرد بوده و ممکن است قابل استفاده برای دیگران نباشد.

مباحث این بخش در قالب چهار فصل، به شرح ذیل، مورد بررسی قرار می‌گیرد:

۱. علوم و مهارت‌های مورد نیاز برای حفظ قرآن کریم؛
۲. آشنایی با انواع حفظ قرآن کریم؛
۳. پایه‌های اصلی حفظ قرآن کریم؛
۴. عوامل نگه‌داری حفظ قرآن کریم.

فصل اول:

علوم و مهارت‌های مورد نیاز برای حفظ قرآن کریم

برای آشنایی با هر علمی، پیش‌نیازهایی لازم است، برای حفظ قرآن کریم نیز پیش‌نیازهایی را متذکر شده‌اند که به بررسی آنها می‌پردازیم.

۱. تسلط بر صحیح و روان‌خوانی قرآن کریم

صحیح‌خوانی قرآن کریم از سه جهت قابل بررسی است:
یکم: روخوانی، (آشنایی با اصول نگارش و علامت‌گذاری قرآن کریم)؛
دوم: تجوید، (آشنایی با مخارج و صفات ذاتی و عارضی حروف)؛
سوم: وقف و ابتدا، (آشنایی با محل مناسب برای وقف و ابتدا و نحوه وقف نمودن بر آخر کلمات).

شکی نیست که اولین مرحله برای حفظ، آشنایی مختصر و ابتدایی ذهن با آیاتی می‌باشد که قرار است حفظ شود و برای این کار، لازم است نخست آیات تعیین شده را چندین بار با دقت تمام و همراه با تآنی تلاوت شود؛ افرادی که قادر بر صحیح‌خوانی قرآن می‌باشند می‌توانند آیات را به صورت صحیح و با دقت بر روی کلمات و حرکات، تلاوت نمایند و این کار، اضافه بر جلوگیری از اشتباه در حفظ، باعث آشنایی اجمالی با آیات مورد نظر نیز می‌گردد که خود عامل مهمی در تسهیل حفظ آنها می‌باشد.

حفظ نمودن در حقیقت چیزی نیست جز دقت و تأمل قابل توجه بر روی تک‌تک کلمات و حروف و استقرار آنها در ذهن. کسی که قرآن را قرائت می‌کند، کلمات را به طور متوالی و با سرعت از نظر می‌گذراند و کسی که حفظ می‌کند، روی هر کلمه توقّفی همراه با توجه دارد تا بتواند آن را در خزینه ذهن خود جای داده و مستقر سازد.

اما سؤال مهم این‌جاست: آیا آشنایی با اصول نگارشی و صحیح‌خوانی قرآن، شرط اساسی است؟ و بدون آن، امکان حفظ قرآن وجود ندارد؟ آیا افرادی که سواد خواندن قرآن را ندارند نمی‌توانند با استفاد از نوار ترتیل و یا شنیدن آیات از افرادی که قرآن را به صورت صحیح می‌خوانند و تکرار آن آیات، به حفظ قرآن دست یابند؟

جواب بسیار روشن است که شرط اصلی و اساسی نیست، چرا که افراد خردسال و روشندلهایی را می‌بینیم که سواد خواندن قرآن را ندارند و موفق به حفظ قرآن کریم شده‌اند، بلکه این نکته را نمی‌توان انکار کرد که این افراد در روند حفظ با مشکلاتی مواجه خواهند شد و حفظ برای این‌گونه افراد، فرسایشی و طاقت‌فرسا بوده و به کند پیش خواهد رفت.

تسلط بر صحیح و روان‌خوانی قرآن کریم در سرعت حفظ، خیلی مؤثر است، چرا که تصویر آن کلمات و آیات و همچنین جایگاه آنها در صفحات قرآنی، در ذهن نقش می‌بندد و برای یادآوری آن در هنگام حفظ و مرور بر محفوظات، تأثیر فراوانی دارد ولی نمی‌تواند شرط اساسی باشد. سؤال: چه نوع قرائتی (تحقیق، تدویر، تحذیر) برای حفظ نمودن بهتر است؟

جواب: انتخاب نوع قرائت، بستگی به سلیقه افراد دارد ولی توصیه می‌شود که ابتدا به صورت تحقیق و شمرده تلاوت شود تا تلفظ صحیح کلمات و آیات از نظر نگارش و علامت‌گذاری و تلفظ صحیح حروف از نظر مخارج و صفات به خوبی در ذهن جای گیرد و در زمان حفظ به صورت تدویر و معمولی و بعد از تسلط کامل، به صورت تحذیر و تندخوانی تا در زمان کم‌تر، مرور بیشتری صورت بگیرد.

۲. توجه به ترجمه و مفاهیم

گرچه قرآن، نور است و با تلاوت و خواندن آن، دل و جان آدمی

بخش چهارم: روش‌های حفظ قرآن کریم..... ❖ ۵۵

نورانی می‌شود، اما در صورتی که معانی و مفاهیم عالی آن را بفهمیم و دریابیم بر نوراینت دل افزوده خواهد شد و از آن لذت بیشتری خواهیم برد؛ امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «تَعَلَّمُوا الْعَرَبِيَّةَ فَاتَّهَا كَلَامُ اللَّهِ الَّذِي كَلَّمَ بِهِ خَلْقَهُ»^۱

زبان عربی را بیاموزید، چرا که گفتار خداوند است که با خلقتش صحبت فرموده است.

شهید مطهری (ره) می‌فرماید: زبان عربی چون زبان قرآن است و عبادت است، لازم است بر هر مسلمانی که با این زبان، کم و بیش آشنا باشد.^۲ هدف حافظ از حفظ قرآن کریم، نباید تنها حفظ الفاظ قرآن باشد، بلکه حفظ الفاظ باید مقدمه‌آشنایی با مفاهیم و برنامه‌های انسان‌سازی قرآن کریم باشد تا حافظ در پرتو آن بتواند به کمال و سعادت ابدی نایل شود، از این رو اگر حافظ از همان ابتدا، آیات را با ترجمه و مفاهیم حفظ نماید، اضافه بر آشنایی با مفاهیم قرآن، در حُسن حفظ نیز تأثیر به‌سزایی دارد. تجربه ثابت کرده که حفظ نمودن چیزی که مفهومی برای انسان مشخص باشد، راحت‌تر است و هر قدر، درک معنای آن بیشتر، حفظ آن نیز راحت‌تر و ماندگاری آن، بیشتر خواهد بود.

وقتی که می‌خواهید بخشی را حفظ نمایید، نخست نگاهی گذرا به لغات و معنای آن نموده، بعد هم سیر کلی معنای آیات را در ذهن ترسیم نمایید و سپس پایان آیه را به آغاز آیه بعدی، پیوند معنایی بدهید، به ویژه در موارد وقف، دقت بیشتری نمایید تا دچار اشکال نشوید.^۳

۱. وسائل الشیعه/۴/۸۶۶.

۲. مجموعه آثار شهید مطهری/۹۳/۲۵.

۳. اضافه بر آشنایی با ترجمه و مفاهیم، اگر حافظ با ادبیات عرب (صرف و نحو اجمالی) نیز آشنا باشد در حسن حفظ و استحکام آن، تأثیر به‌سزایی دارد، چرا که ادبیات عرب، ما را با ساختار کلمات و جملات آشنا می‌سازد.

محاسن استفاده از ترجمه و مفاهیم قرآن کریم

۱. حفظ آیات، آسان‌تر و سریع‌تر صورت می‌گیرد و دیرتر فراموش می‌شود؛

۲. به تمیز دادن بین آیات مشابه، کمک می‌کند؛

۳. به اتصال و توالی آیات، جهت حفظ و یادآوری کمک می‌نماید؛

۴. با دانستن معانی آیات، می‌توان لحن متناسب و هماهنگ با معنای آن آیه را، به کار برد؛

۵. تأثیر کلام در مخاطب، بیشتر می‌شود، چرا که حافظ با فهم معانی می‌تواند به صورت مناسب‌تری، معانی را به مخاطب القا نماید؛

۶. در ارتباط بین اول و آخر آیات، بسیار کارساز است، یعنی صدر و ذیل هر آیه، کاملاً به هم مربوط است که با درک معنی آیه، یک حافظ، هیچ‌گاه پایان آیه را اشتباه نمی‌خواند؛

۷. در گفتگوها، بحث‌ها و ارشاد و موعظه از آیات قرآن، شاهد مثال می‌آورد؛

۸. باعث ایجاد انگیزه و اشتیاق در حافظه می‌شود، چرا که می‌فهمد که چه مطالبی را حفظ می‌کند.

ولی با تمامی این محسّنات، باز نمی‌تواند شرط اساسی باشد، چرا که هستند افرادی که قرآن را حافظند ولی با معانی آیات، آشنایی چندانی ندارند؛ ولی این امر نباید ما را از حفظ قرآن با توجه به معانی و مفاهیم بازدارد.

شهید مطهری می‌فرماید: انسان باید زبان عربی را خوب بداند تا اینکه زیبایی‌هایی که در قرآن مجید، کلمات پیغمبر اکرم - صلی الله علیه و آله -، کلمه ائمه اطهار - علیهم السلام -، دعاها و خطبه‌ها وجود دارد درک کند، ترجمه فارسی، آن‌طور که باید، مفهوم را نمی‌سازد. (مجموعه آثار شهید مطهری/ ج ۱۷/ ص ۳۴۵).

۳. آشنایی با تفسیر اجمالی

بعضی بر این عقیده‌اند که آشنایی با تفسیر، عاملی جهت اتلاف وقتِ حفاظ در هنگام حفظ می‌شود و باعث خواهد شد که حرکت حافظان به کندی صورت گیرد.

ولی با توجه به تأکیدات فراوان قرآن در رابطه با تدبّر و تعقل در آیات، و هدف از حفظ قرآن کریم که قبلاً بیان شد، آشنایی اجمالی با تفسیر، باعث آشنایی عمیق‌تر حافظ با معنا و مفهوم آیات می‌شود؛ و طبیعی است اگر حفظ همراه با آشنایی با معانی و تفسیر آیات باشد، معانی آن آیات نیز همانند خود آیات در ذهن حافظ جای خواهد گرفت، و این امر نه تنها باعث اتلاف وقت و کندی حفظ نخواهد شد، بلکه در استحکام آیات حفظ شده نیز نقش به‌سزایی خواهد داشت، و اگر حافظ در آیه‌ای شک کند به راحتی می‌تواند با توجه به معنا و مفهوم آیات، تلفظ صحیح آیات بعدی را به یاد بیاورد؛ و اضافه بر آن، هر روز با معارف جدیدی از قرآن آشنا می‌شود و این بهترین مشوقی برای او خواهد بود که به حفظ آیات بیشتری همّت بگمارد.

اما برای افراد خردسال با توجه به سِن و استعداد آنها، می‌توان ابتدا با معانی بعضی از آیات و سپس با مفاهیم و تفسیر اجمالی، آنها را آشنا ساخت و بنده خود در رابطه با فرزند خردسال خود، نقش مثبت آن را در حفظ آیات، تجربه نموده‌ام؛ به طوری که در هنگام مرور محفوظات، هرگاه از ادامه آیات حفظ شده بازمی‌ماند، به محض این‌که مضمون آیات را متذکر می‌شدم، بلافاصله، آیه را به صورت صحیح تلاوت می‌کرد؛ از این‌رو نمی‌توان نقش مکمل ترجمه و مفاهیم و تفسیر اجمالی را در حفظ قرآن را نادیده گرفت، ولی با تمامی این محسّنات، باز نمی‌تواند شرط اساسی باشد.

۴. آشنایی با روش صحیح حفظ

در مقدمهٔ این مبحث، متذکر شدیم که روش حفظ یک روش سلیقه‌ای است و زمینهٔ حفظ، در افراد متفاوت است اما بعضی از روش‌ها، جنبهٔ عمومی دارد و در تمامی افراد یکسان است؛ آشنایی با این روش‌ها و همچنین استفاده از تجربیات حافظان موفق می‌تواند راه حفظ را سریع‌تر، آسان‌تر و با آسیب‌های کم‌تری مواجه سازد.

مباحثی را که در این نوشتار آورده‌ایم با همین هدف تدوین نموده‌ایم که ان‌شاءالله مورد استفادهٔ علاقمندان حفظ قرآن کریم قرار گیرد.

فصل دوم:

انواع حفظ قرآن کریم

با توجه به جایگاه مهم قرآن کریم در جامعه، و سفارش‌های فراوان قرآن و پیامبر گرامی اسلام و اهل بیت عصمت و طهارت علیهم‌السلام در رابطه با قرائت و حفظ قرآن کریم، لزوم قرائت قرآن در نمازهای روزانه و آثار و برکاتی که در رابطه با حفظ و قرائت روزانه بعضی از سوره‌ها بیان شده، بسیاری از مردم، علاقمند به حفظ و قرائت قرآن کریم می‌باشند، ولی با توجه به استعداد افراد و فرصت‌هایی که در اختیار دارند، حفظ قرآن می‌تواند به یکی از انواع ذیل باشد:

یکم: حفظ سوره‌های منتخب

در این نوع، افراد به حفظ سوره‌هایی می‌پردازند که خواندن آنها در اوقات معینی از شبانه‌روز، سفارش بیشتری شده، و یا در نمازهای مستحبی و زیارت امامان معصوم علیهم‌السلام به خواندن آنها توصیه شده و همچنین سوره‌های کوتاه آخر قرآن که اکثر خانواده‌های مسلمان به فرزندان خود آموزش می‌دهند و در نمازهای روزانه، کاربرد بیشتری دارد؛ و این سنت بسیار خوبی است که در میان مسلمانان رواج دارد؛ و اگر حفظ این سوره‌ها، همراه با ترجمه و مفاهیم باشد باعث خواهد شد تا افراد، شیرینی آشنایی با معارف قرآن و اثرات مثبتی که در زندگی آنها دارد را با عمق جان حس کنند و این امر، آنها را به حفظ بیشتر قرآن، سوق خواهد داد.

دوم: حفظ موضوعی

در این نوع، افراد به حفظ آیاتی منتخب در رابطه با موضوع خاص و مورد علاقه خود می‌پردازند، و با توجه به استعداد و فرصتی که در اختیار

۶۰. روش‌های حفظ قرآن کریم

افراد می‌باشد، هم در رابطه با گستردگی و جامعیت موضوعات و هم در رابطه با تعدد موضوعات متفاوت خواهد بود.

در رابطه با بعضی از موضوعات، کتاب‌های مستقلی نوشته شده، مانند: آیات الاحکام، اخلاق در قرآن، آیات اعتقادی، قصص قرآن و ... اما موضوعات دیگری هست که در رابطه با آن، کتاب مستقلی نوشته نشده که در این صورت می‌توان با مراجعه به فهرست کتاب‌های تفسیری، آیات مورد نظر را انتخاب و به حفظ آنها اقدام نمود.

سوم: حفظ ترتیبی

در این نوع، افراد به حفظ کل قرآن کریم می‌پردازند، برای شروع این نوع، بهتر است نخست از جزء آخر قرآن کریم اقدام نمود، چرا که حفظ قرآن در آغاز، کار دشواری است و به مرور زمان هر مقدار که حافظ قرآن پیش می‌رود، این دشواری کم‌تر می‌شود، از این رو برای تشویق حافظ و جلوگیری از دلسردی او، بهتر است حفظ را از سوره‌های آخر جزء سی آغاز کنیم، چرا که:

۱. حفظ و مرور آن، آسان‌تر است؛
 ۲. در نمازهای روزانه، کاربرد بیشتری دارد؛
 ۳. پیوستگی آیات بهتر در ذهن می‌ماند؛
 ۴. از نظر روانی می‌تواند در حفظ بیشتر سوره‌های دیگر کمک کند؛
- چرا که با حفظ هر صفحه حداقل یکی دو سوره را حفظ نموده، بعد از چند روز حفظ، وقتی از او می‌پرسند، چقدر قرآن را حفظ کردی؟ در جواب می‌گوید: ده سوره، پانزده سوره از قرآن را حفظ نموده‌ام ولی اگر نخست از سوره بقره شروع کند چند ماه طول می‌کشد تا یک سوره را حفظ کرده باشد؛ و اگر در میانه راه به خاطر مشکلاتی نتواند حفظ را ادامه دهد، حداقل چند سوره کوتاه را حفظ کرده و در نمازهای روزانه می‌تواند

بخش چهارم: روش‌های حفظ قرآن کریم..... ❖ ۶۱

مورد استفاده قرار گیرد، چرا که در نمازهای واجب، بعد از سوره حمد باید یک سوره کامل خوانده شود.

چند نکته:

۱. در بسیاری از کشورهای اسلامی، جزء آخر قرآن کریم (که آیات و سوره‌هایش کوتاه و یادگیری آنها آسان‌تر است) با عنوان «عمّ جزء» جداگانه چاپ و به عنوان متن درسی، مورد استفاده قرار می‌گیرد.

۲. همانگونه که مرتبط کردن آیات، در هنگام حفظ و تکرار آن در حافظه حایز اهمیت فراوان است، پیوند میان سوره‌ها و اتصال آنها (به ترتیب قرآن) هنگام حفظ و تکرار باید مورد توجه قرار گیرد، و جزء سی، به علت داشتن سوره‌های کوتاه و متعدد، لازم است مورد تأکید بیشتری باشد.

۳. در گذشته، رسم بر این بوده که قرآن را به چهار بخش، تقسیم می‌نمودند و هر بخش را «رُبْع قرآن» می‌نامیدند:

رُبْع اول: از سوره حمد تا پایان سوره انعام؛

رُبْع دوم: از سوره اعراف تا پایان سوره کهف؛

رُبْع سوم: از سوره مریم تا پایان سوره فاطر؛

رُبْع چهارم: از سوره یس تا پایان سوره ناس.

بخش چهارم به «رُبْع اخیر» مشهور بوده است، و به صورت جداگانه نیز مورد استفاده قرار می‌گرفت؛ مانند «عمّ جزء» که امروز به صورت جداگانه چاپ و مورد استفاده کودکان قرار می‌گیرد، و افرادی که می‌خواستند قرآن را حفظ کنند، نخست به حفظ «رُبْع اخیر» می‌پرداختند، و شاید اشاره مولوی:

رُبْع قرآن هر که را محفوظ بود
جلّ فینا از صحابه می‌شنود

به همین تقسیم‌بندی باشد.

باز برای سهولت بیشتر در امر حفظ و امتیازاتی که در ابتدای بحث (حفظ ترتیبی) برای این نوع حفظ برشمردیم، «رُبْعِ اخیر» را نیز به پنج بخش به شرح ذیل تقسیم نموده‌اند:

بخش اول از سورهٔ ضُحی تا پایان قرآن، مجموعاً ۲۲ سوره؛

بخش دوم: از سورهٔ عَبَس تا پایان سورهٔ لیل، مجموعاً ۱۳ سوره؛

بخش سوم: از سورهٔ ملک تا پایان سورهٔ نازعات، مجموعاً ۱۳ سوره؛

بخش چهارم: از سورهٔ قاف تا پایان سورهٔ تحریم، مجموعاً ۱۷ سوره؛

بخش پنجم: از سورهٔ یس تا پایان سورهٔ حجرات، مجموعاً ۱۴ سوره.

مجموعاً ۷۹ سوره که با سورهٔ حمد، ۸۰ سورهٔ قرآن را شامل می‌شود، و

حافظین ارجمند به ترتیب فوق، به حفظ قرآن می‌پرداختند.

با حفظ هر بخش اگر شوق و علاقهٔ بیشتر داشتند، به حفظ بخش‌های

دیگر می‌پرداختند و علاقمندان به حفظ کل، پس از حفظ «رُبْعِ اخیر»،

شروع به حفظ قرآن از ابتدای قرآن می‌نمودند.

فصل سوم:

پایه‌های اصلی حفظ قرآن کریم

بهترین روش حفظ، روشی است که با صرف وقت کم، نتیجه مطلوب به دست آید و به سادگی فراموش نشود.

در ابتدای این بخش، متذکر شدیم که روش حفظ، یک روش سلیقه‌ای است و هرکس برای حفظ، اندیشه و روشی خاص دارد و روش حفظ افراد با یکدیگر متفاوت می‌باشد.

به طور کلی، حفظ قرآن با حفظ مطالب علمی دیگر، چندان تفاوتی با هم ندارند، اگرچه قرآن، کلامِ الهی است و در صورت استمداد از خداوند متعال، ساده‌تر از حفظ متون دیگر می‌باشد.

ولی با این حال، بعضی از روش‌ها، جنبه عمومی و فراگیر دارند و پایه‌های اصلی حفظ قرآن کریم به حساب می‌آیند و باید مرحله به مرحله بر طبق اصول خاص پیش رود تا نتیجه بهتری حاصل گردد؛ و اگر این مراحل به صورت کامل و به ترتیب رعایت شوند، در سهولت و تقویت حفظ بسیار مؤثر خواهد بود.

پایه‌های اصلی حفظ قرآن کریم، عبارتند از: حفظ، مرور و مباحثه (ارایه محفوظات)، و هرکدام از این‌ها باید در مقطع زمانی خاصی صورت پذیرد که به ترتیب مورد بررسی قرار می‌دهیم:

۱. حفظ قرآن

«حفظ قرآن»: عبارت است از: «یادگیری و از بر شدن آیات قرآن کریم برای نخستین بار».

برای حفظ هر سوره، نخست باید نام سوره را به خاطر سپرد، سپس به

حفظ آیات آن سوره به ترتیب پرداخت تا سوره به پایان برسد. حفظ نمودن در حقیقت چیزی نیست جز دقت و تأمل قابل توجه بر روی تک تک کلمات و حروف و استقرار آنها در ذهن، از این رو برای حفظ آیات، ابتدا باید آیه مربوطه را چندین بار با دقت تمام و همراه با تآنی تلاوت شود؛ در این مرحله برای قرائت صحیح آیات، قبل از حفظ می‌توان از نوار ترتیل یکی از قاریان مشهور استفاده کرد تا آیات مربوطه با قرائت صحیح حفظ شود.

استفاده از ترتیل مناسب، در حفظ قرآن کریم، بسیار مؤثر می‌باشد و ثمرات آن را قبلاً متذکر شدیم، در این قسمت به نحوه استفاده از نوار ترتیل می‌پردازیم.

نحوه استفاده از نوار ترتیل

ابتدا صفحه‌ای که می‌خواهیم حفظ کنیم مشخص می‌نماییم و نوار قرائت همان صفحه را نیز آماده می‌سازیم و سپس مراحل ذیل را به ترتیب طی می‌کنیم:

۱. پخش آیات و گوش دادن همراه با نگاه کردن به نوشته آیات مورد نظر؛

در این مرحله، تنها به آیاتی که خوانده می‌شود با دقت نگاه می‌کنیم و بدون خواندن به نحوه تلفظ حروف و حرکات، وقف و ابتدا، نظم و آهنگ قرائت باید کاملاً توجه شود تا ضمن آشنایی با صحیح‌خوانی آیات، لحن و آهنگ آیات نیز در ذهن ما جا گیرد؛ در این مرحله، می‌توان مکان‌های وقف و ابتدا را با علامتی در مصحف خود، مشخص نمود تا در هنگام حفظ آیات، با توجه و رعایت وقف و ابتدا، آیات را در ذهن جای داد.

۲. پخش دوباره همان آیات و خواندن همزمان با صدای آهسته‌تر از نوار؛

بخش چهارم: روش‌های حفظ قرآن کریم..... ❖ ۶۵

در این مرحله، اضافه بر رعایت مرحله اول، با صدای آهسته‌تر از نوار همخوانی می‌کنیم، در این مرحله باید سعی شود تا همانند نوار، تقلید نماییم ولی با صدای آهسته و با حالت زمزمه تا صدای نوار به طور واضح به گوش برسد.

۳. پخش دوباره همان آیات و خواندن همزمان با صدای همانند نوار؛ این مرحله، همانند مرحله دوم می‌باشد با این تفاوت که صدای قاری و حافظ با صدای نوار یکسان است.

۴. پخش دوباره همان آیات بدون همخوانی (همانند مرحله اول) و در هنگام وقف، ایست نوار و تقلید قاری و حافظ با همان نظم و آهنگ. در این مرحله، همانند مرحله اول، حافظ توجه کامل خود را به قرائت صحیح و نظم و آهنگ آیات، معطوف می‌دارد و در هنگام وقف، با ایست نوار، خود با همان نظم و ترتیب تلاوت می‌نماید و سپس به همین نحو تا پایان قرائت ادامه می‌دهد.

با طی این مراحل^۱، حافظ آمادگی برای حفظ آیات به صورت صحیح و با لحن عربی و رعایت قواعد تجویدی پیدا می‌کند و با تکرار آیات یاد شده، حفظ خود را متقن می‌سازد.

در پایان تذکر این نکته را لازم می‌دانم که بعضی می‌پرسند: «تأثیر حفظ از روی قرآن بیشتر است یا استماع از نوار و یا تلفیقی از هر دو؟»
جوابش روشن است که تأثیر حفظ از روی قرآن بیشتر است، چرا که

۱. بعضی مرحله پنجم را نیز اضافه نموده‌اند که برعکس مرحله چهارم می‌باشد، به این نحو: بدون پخش آیات، نخست آیات را همانند نوار می‌خوانیم و در هنگام وقف، به قرائت همان قسمت از نوار، گوش فرا می‌دهیم و دو قرائت را با هم مقایسه می‌نماییم، تا نکات ضعف خود را تشخیص و به اصلاح آنها پردازیم؛ در پایان تذکر این نکته لازم است که در ابتدای کار، شاید نتوانید همانند نوار بخوانید و این نباید شما را از ادامه تمرین باز دارد، بعد از چند جلسه تمرین خواهید دید که به راحتی می‌توانید همانند نوار بخوانید.

اضافه بر نقش بستن شکل کلمات و آیات در ذهن، باعث تأمل و تفکر بیشتر در آیات نیز می‌گردد (به ویژه اگر با توجه به ترجمه و مفاهیم نیز باشد) ولی برای اطمینان از صحّت حفظ و آشنایی با تجوید و صوت و لحن عربی، تلفیقی از هردو، بهتر می‌باشد.

بعد از استفاده از نوار (در صورتی که حافظ بخواهد از نوار ترتیل استفاده کند) نوبت به تکرار آن آیات می‌رسد تا کاملاً در ذهن جای گیرند و به صورت ملکه درآیند (حفظ کامل) ولی با توجه به کوتاه، متوسط و طولانی بودن بعضی از آیات، شیوه تکرار و حفظ آنها نیز متفاوت خواهد بود که به بررسی آنها می‌پردازیم:

روش حفظ آیات کوتاه

برای حفظ این دسته از آیات (مانند آیات جزء آخر قرآن) می‌توان همه آیه را با هم تکرار و حفظ کرد، به این صورت که هر آیه از قرآن را چندین بار و هر بار با توجه تمام به هر حرف و کلمه موجود در آن، تلاوت نمود؛ البته دفعات تکرار با توجه به قدرت حافظه هر شخص و نیز نسبت به سخت و یا آسان بودن آیات، فرق می‌کند، برخی شاید با سه بار خواندن یک آیه کوتاه، آن را به خاطر بسپارند ولی بعضی دیگر احتیاج به تمرین بیشتری دارند. طبعاً با چندین بار خواندن آیه «که به قصد حفظ نمودن و همراه با توجه و تأمل کافی باشد»، مقدار زیادی از کلمات آن در ذهن جای می‌گیرد، حال باید آیه را بدون استفاده از قرآن و با کمک گرفتن از حافظه بخوانید؛ احتمالاً در این هنگام به اشکالاتی برخورد خواهید نمود و تعدادی از کلمات و حروف و یا اعراب آنها را به یاد نخواهید آورد، چرا که هنوز احاطه بر تمامی کلمات پیدا نکرده‌اید، در هر قسمتی که متوقف شدید، نخست کمی فکر کنید اگر نتوانستید کلمه مورد نظر را در ذهن بیابید به قرآن مراجعه و آن کلمه را جستجو نموده و به ذهن بسپارید و به همین ترتیب در مورد بقیه آیه عمل کنید، تا این‌که

بخش چهارم: روش‌های حفظ قرآن کریم..... ❖ ۶۷

بتوانید آیه را به طور کامل و به راحتی از حفظ بخوانید. حال آیه را حداقل پنج بار از حفظ تلاوت کنید تا مطمئن شوید که آن را خوب به خاطر سپرده‌اید، مهم این است که قادر باشید آیه حفظ شده را روان و راحت قرائت نمایید نه با دشواری و اشکال.

توصیه بسیار مهم این‌که تا آیه‌ای را به صورت کاملاً متقن و مستحکم حفظ ننموده‌اید، هیچ‌گاه سراغ آیه بعدی نروید، عدم رعایت این نکته، حتماً مشکلاتی را ایجاد خواهد کرد.

حال که از حفظ آیه اولی فارغ و از صحّت و استواری حفظ آن مطمئن شدید، می‌توانید سراغ آیه بعدی بروید و آن را به روشی که ذکر شد، حفظ نمایید، پس از به خاطر سپردن کامل آیه، اکنون باید برگردید و آیه قبل را از حفظ بخوانید تا ببینید آیا می‌توانید آن را خوب و روان بخوانید؟ یا این‌که در این فاصله، اشکالاتی ایجاد شده است؟ در صورت برخورد با اشکال، آن مورد را برطرف نموده، سپس آیه اول و دوم را با هم از حفظ تلاوت کنید.

پس از آن، حفظ آیه سوم را شروع کرده و پس از اتمام حفظ آیه سوم (همانگونه که قبلاً گفته شد)، آیه دوم و سوم را با یکدیگر خوانده و به خاطر بسپارید، همین روش را در مورد باقیمانده آیات به کار می‌برید تا مقدار آیات مقرر شده تمام گردد.

حال لازم است چندین بار همه آیات مورد نظر را با توجه تمام، نسبت به ترتیب و توالی آنها، از حفظ بخوانید و اگر به اشکالاتی برخوردید با مراجعه به قرآن، آن مورد را اصلاح نموده و به ذهن بسپارید.

تأکید می‌شود که علاوه بر حفظ نمودن هر آیه به تنهایی، باید ترتیب آیات را نیز با کمال دقت به خاطر سپرد، چرا که در غیر این صورت ممکن است شما تک تک آیات را حافظ باشید ولی نتوانید آنها را به ترتیب و پشت سر هم بخوانید و آنچه گفته شده که باید آیه اول و دوم،

دوم و سوم، سوم و چهارم، پس از حفظ با هم خوانده شوند، ناظر به همین جهت می‌باشد.

نکته: خردسالان شاید نتوانند کلماتِ یک آیه کوتاه را یک مرتبه حفظ نمایند، از این رو نخست باید به حفظِ تک تک کلمات یک آیه پردازند و پس از حفظ، کل آیه را با هم تکرار نمایند؛ شیوه حفظ کلمات یک آیه، مانند حفظ آیات کوتاه می‌باشد، به این نحو که بعد از حفظ هر کلمه، باید آن کلمه را با کلمه قبلی تکرار نمود تا ارتباط کلمات یک آیه، حفظ شود و پس از اتمام آیه، آن آیه را چندین بار خواند تا به صورت یک آیه مستقل در حافظه جای گیرد، بقیه آیات نیز به همین شیوه ادامه داده می‌شود و پس از اتمام آیه، مراحلی را که قبلاً گفته شد پیگیری می‌گردد.

روش حفظ آیات متوسط و طولانی

برای سهولت در حفظ آیات متوسط و طولانی، بهترین روش این است که نخست باید این آیات، به چند قسمت مستقل تقسیم شود و هر قسمت، مانند آیه‌ای مستقل حفظ گردد، و تمامی مراحلی که در حفظ آیات کوتاه، توضیح داده شد در اینجا نیز رعایت گردد؛ برای روشن شدن بیشتر، یک آیه متوسط (از نظر طول آیه) را به عنوان مثال مطرح نموده و روش فوق را در مورد آن به کار می‌بندیم؛ آیه ۲۳ از سوره مبارکه جاثیه:

﴿أَفْرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ
وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾

نخست با توجه به معانی، آیه را به پنج یا شش بخش تقسیم می‌کنیم و سپس همانند آیات کوتاه به حفظ آنها می‌پردازیم، به این نحو:

ابتدا قسمت اول را به وسیله تکرار همراه با دقت و تمرکز کافی حفظ

می‌نماییم؛

بخش چهارم: روش‌های حفظ قرآن کریم..... ❖ ۶۹

﴿أَفْرَأَيْتَ مَنِ اخْتَذِيَ إِلَهُهُ هَوَاهُ﴾

تکرار تا به خوبی حفظ شود، حال به حفظ قسمت بعدی می‌رسیم؛

﴿وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمِهِ﴾

تکرار تا به خوبی حفظ شود، اکنون قسمت اول و دوم را چند بار از

حفظ با یکدیگر می‌خوانیم؛

﴿أَفْرَأَيْتَ مَنِ اخْتَذِيَ إِلَهُهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمِهِ﴾

تکرار تا ارتباط بین دو جمله کاملاً در ذهن جای گیرد، حال به حفظ

قسمت سوم آیه می‌پردازیم؛

﴿وَخَوَّرَ عَلَىٰ سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ﴾

تکرار تا به خوبی حفظ شود، سپس قسمت سوم را به بخش‌های قبلی

وصل نموده و از حفظ تکرار می‌نماییم؛

﴿أَفْرَأَيْتَ مَنِ اخْتَذِيَ إِلَهُهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمِهِ وَخَوَّرَ عَلَىٰ سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ﴾

حال قسمت چهارم؛

﴿وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِ غِشَاوَةً﴾

تکرار و پس از حفظ، این قسمت را نیز به بخش‌های قبلی متصل

می‌نماییم؛ و پس از حفظ و پیوند دادن با قسمت‌های قبلی به سراغ قسمت

پنجم و پایانی می‌رویم؛

﴿فَنَهَدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾

آنگاه همه آیه را می‌توانیم به راحتی از حفظ تلاوت کنیم.

البته می‌توان هر قسمت را پس از حفظ نمودن، نخست تنها با یک

قسمت قبل از آن خوانده و تکرار نمود و سپس به تمام بخش‌های قبل

متصل کرد.

در پایان تذکر این نکته لازم است که در تقطیع میان آیات برای حفظ،

سعی شود قطعات انتخابی دارای معنای نسبتاً کاملی باشد تا ضمن حفظ،

۷۰ ❖.....روش‌های حفظ قرآن کریم

مفهوم آن نیز در ذهن جای گیرد و در تمامی این مراحل، تمرکز حواس و دقت و تعمق بر روی کلمات، شرط اصلی موفقیت و نیز باعث تسهیل امر حفظ می‌باشد؛ و اضافه بر آن، رعایت علامات صحیح وقف و ابتدا در تقسیم‌بندی آیات برای حفظ نیز لازم و ضروری می‌باشد.

روش حفظ سوره‌های متوسط و طولانی

برای حفظ نمودن یک سوره متوسط یا طولانی، ابتدا باید آن سوره را به چند دسته از آیات تقسیم نمود و هر دسته از آیات را جداگانه حفظ نمود و به دسته آیات قبلی متصل کرد؛ البته لازم نیست آیات مربوطه به یک دسته را تماماً و در یک جلسه حفظ نمود، مهم این است که در ذهن خود، آنها را یک دسته و مجموعه قرار دهیم؛ با این کار، حجم سوره کم‌تر به نظر می‌رسد و حافظ تسلط و احاطه کامل‌تری بر آن سوره خواهد داشت. حتی الامکان سعی شود آن دسته آیاتی که برای حفظ انتخاب می‌نمایید، به هم مرتبط باشد.

چند نکته:

۱. علمای صدر اسلام، برای تسهیل در امر قرائت و حفظ، به تقسیم‌بندی قرآن کریم پرداخته‌اند که از جمله آنها: تقسیم قرآن به سی جزء، تقسیم هر جزء به چهار حزب (بعضی هر جزء را به دو حزب تقسیم نموده‌اند) و هر حزب به چهار ربع و ... و برای نشان دادن هر یک از این تقسیمات، نشانه‌های خاص قرار داده‌اند؛ از جمله این تقسیم‌بندی‌ها، «رکوعات» قرآن است که مجموعاً ۵۵۸ رکوع می‌باشد و نشانه آن را «ع» قرار داده‌اند که حرف آخر کلمه «رکوع» می‌باشد و آن را روی شماره آیه‌ای که پایان رکوع است، اضافه نموده‌اند. ع.

«رکوع»: «حلقه‌ای از زنجیره مقاصد سوره است که دارای معنای

مستقلی می‌باشد».

بخش چهارم: روش‌های حفظ قرآن کریم..... ❖ ۷۱

در رابطه با تقسیم‌بندی سوره‌ها به «رکوع» و معیار آن، دو نظر وجود دارد که یکی از آنها: «سه‌م روزانه برای کسی است که می‌خواهد قرآن را در مدت دو سال حفظ نماید».

در تقسیم‌بندی آیات، اگر بین آیات حفظ شده، پیوستگی معنوی برقرار باشد، حفظ آن آسان‌تر و ماندگاری آن نیز بیشتر خواهد بود، از این‌رو با توجه به مقاصد و معنای هر سوره، آن را به چند قسمت تقسیم نموده‌اند تا حافظین قرآن، طی برنامه مشخص به حفظ آنها پردازند.

۲. بعد از گذشتن چند ساعت از حفظ اولیه، معمولاً بخشی از محفوظات انسان دچار آسیب شده و در ذهن کمرنگ می‌گردد؛ چرا که آیات حفظ شده ابتدا در حافظه کوتاه مدت ذخیره گشته است؛ برای تجدید حفظ و ترمیم این بخش از محفوظات، لازم است حافظ در طول روز، چند بار محفوظات خود را تکرار نماید تا کلماتی که در این فاصله، فراموش شده‌اند بازیابی گردد. و برای این‌که این محفوظات به محفوظات ماندگار تبدیل و ملکه ذهن گردد، لازم است تا چند روز پس از حفظ اولیه، همه روزه تکرار شود تعداد روزها، متناسب با حافظه اشخاص، قابل افزایش یا کاهش است، ولی مقدار میانگین برای این منظور ده روز است، البته بعد از آن نیز حافظ باید طبق برنامه مشخص، در فاصله‌های زمانی مناسب، به مرور محفوظات پردازند که ان‌شاءالله در مبحث مرور (تکرار و تمرین آموخته‌ها) مفصلاً به آن خواهیم پرداخت.

۳. یکی از راه‌های کمک به حفظ قرآن، نوشتن همراه با دقیق شدن می‌باشد؛

در صورتی که میل به نوشتن در شما وجود داشته باشد، با رعایت همه احکام و مقررات مربوط به آن، می‌توان با نوشتن دقیق، آیات قرآن را حفظ کرد.

یادآوری: از صدر اسلام تاکنون، بسیاری از کاتبین قرآن، حافظ قرآن نیز بوده‌اند.

کیفیت حفظ قرآن کریم

هدف اصلی از حفظ قرآن کریم، آشنایی با معارف عالی و بلند آن است و حفظ متن آیات، زمینه‌ساز خوبی برای این هدف اساسی است؛ اما در کنار حفظ آیات، امور دیگری نیز وجود دارند که حفظ آنها اگرچه ضروری نیست ولی خالی از فایده نیز نمی‌باشد که از جمله حفظ شماره آیات، شماره اجزا و نام سوره‌ها می‌باشد.

از جمله فواید آنها، هنگام استدلال به آیات برای دادن نشانه آیات و سرعت انتقال و دسترسی به محفوظات می‌باشد چرا که حافظ به خوبی از جایگاه هر آیه که در کنجای سوره قرار گرفته، تسلط کامل دارد؛ اما باید از افراط در حفظ آمار و ارقام جداً خودداری کرد از جمله حفظ شماره صفحه و یا تعداد کلمات، چرا که این امر باعث پر کردن ذهن به اموری خواهد شد که هیچ نفعی جز برانگیختن اعجاب دیگران دربرنخواهد داشت، و حافظ را از هدف اصلی که پرداختن به انس و فهم و تدبیر و عمل به قرآن است باز می‌دارد.

اما در کنار فواید یادشده، اگر حفظ با شماره، به خوبی انجام نگیرد، آسیب‌هایی نیز دارد که یکی از آنها، وابسته کردن محفوظات به شماره‌هاست و اگر شماره آیات فراموش شود، ترتیب آیات نیز در قرائت دچار اشکال می‌گردد و حافظ قادر به ادامه قرائت نخواهد بود.

به طور کلی برای حفظ دو روش وجود دارد:

یکم: حفظ آیات بدون توجه به شماره آیه که در این روش، حافظ به حفظ سهمیه روزانه خود به شیوه‌ای که در حفظ آیات، بیان شد می‌پردازد؛

بخش چهارم: روش‌های حفظ قرآن کریم..... ❖ ۷۳

دوم: حفظ آیات براساس شماره آیه.

برای حفظ شماره آیات، روش‌های مختلفی وجود دارد که دوتای آن را برمی‌شمیریم:

۱. فرض می‌کنیم که شماره آیه، جزء خود آیه می‌باشد، همانطور که برای حفظ آیه، چندین بار آن را تکرار می‌کنیم، در ادامه آن، شماره را هم تکرار می‌نماییم تا همراه با آیه موردنظر در ذهن ثبت شود. هنگام مرور نیز پس از تلاوت هر آیه، شماره آن را ذهنی یا لفظی، متذکر می‌شویم تا شماره هرچه بهتر در خاطر جایگزین گردد.

نکته قابل تأکید این است که شماره آیات باید هنگام حفظ به خاطر سپرده شود، در غیر این صورت، فراگیری آن مشکل خواهد بود.

۲. آیات، پنج تا پنج تا به خاطر سپرده شود، چرا که اگر کسی شماره‌های ۱، ۵، ۱۰، ۱۵ و ... را حفظ کند، شماره‌های بین آنها را ناخودآگاه به خاطر می‌سپارد و برای این کار، به تمرکز شدید فکر، نیازی ندارد؛ با این روش، خواندن قرآن از آخر به اول نیز دشوار نخواهد بود و با اندکی تمرین، امکان‌پذیر است.

برای تحقق این امر، نخست به حفظ پنج آیه اول می‌پردازیم و پس از حفظ باید آن‌قدر به تکرارشان ادامه دهیم تا کاملاً در ذهن استقرار یابد، و سپس به حفظ پنج آیه بعد می‌پردازیم، پنج آیه بعدی را همانند قبل حفظ می‌کنیم و سپس ده آیه را با هم می‌خوانیم تا ارتباط بین آنها برقرار گردد، پس از اطمینان از حفظ، به سراغ پنج آیه سوم می‌رویم و همانند آیات قبل، حفظ می‌کنیم و پس از استقرار در ذهن، پنج آیه دوم و سوم را با هم می‌خوانیم تا ارتباط بین آنها برقرار گردد، به همین ترتیب ادامه می‌دهیم تا کل سوره تمام شود و در پایان، کل سوره را با توجه به شماره آیات آن، از حفظ مرور می‌کنیم.

روش حفظ آیات همانند (مشابه)

هرچه حافظ، آیات بیشتری را حفظ کند، به آیات همانند (مشابه) زیادتری برخورد خواهد کرد که به دلیل شباهت با یکدیگر، کار حفظ را اندکی با دشواری مواجه می‌سازد؛ از این رو در حفظ این آیات باید دقت لازم را نمود و حفظ اینگونه آیات، نیاز به تلاش و تکرار و تمرین بیشتر دارد و باید ذهن خود را متمرکز و خاطرمان را بیشتر جمع کنیم. برای جلوگیری از اشتباه در آیات مشابه، اضافه بر ابتکارات شخصی حافظ، می‌توان از شیوه‌ها و روش‌های دیگران نیز استفاده نمود. در این قسمت، بعضی از روش‌ها که قابل استفاده برای عموم حافظان است، یادآور می‌شویم:

۱. تکرار زیاد محفوظات، یکی از بهترین راه‌ها برای جلوگیری از اشتباه در آیات مشابه می‌باشد، از این رو می‌توان با مرور بیشتر و تسلط بر محفوظات از بروز اشتباه در آیات مشابه، جلوگیری نمود.
۲. دقت در ترجمه آیات و ارتباط آن با آیات قبل و بعد، ابتدا و انتها (مضمون و محتوای) همان‌آیه، باعث کاهش اشتباه در آیات مشابه خواهد شد.
۳. رمزگذاری، اگر آیات مشابه در یک سوره است، برای اینکه جلو و دنبال خوانده نشود، حرف اول هر کدام را به هم متصل نموده و یک کلمه از آن تولید کنید و آن کلمه را به خاطر بسپارید و طبق حروف، آن موارد مشابه را قرائت نمایید. برای نمونه: در سوره مبارکه انعام، در انتهای آیات ۱۵۱، ۱۵۲ و ۱۵۳، سه جمله وجود دارد که کاملاً به یکدیگر شباهت دارند، این جملات عبارتند از:

ذَٰلِكُمْ وَصَّيْنَاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥١﴾

ذَٰلِكُمْ وَصَّيْنَاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٢﴾

ذَٰلِكُمْ وَصَّيْنَاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾

بخش چهارم: روش‌های حفظ قرآن کریم..... ❖ ۷۵

تفاوت این سه عبارت، تنها در کلمه پایانی ﴿تَعْقِلُونَ﴾، ﴿تَذَكَّرُونَ﴾ و ﴿تَتَّقُونَ﴾ می‌باشد، برای این منظور، حرف دوم کلمات مذکور «ع، ذ، ت» را با هم ترکیب نموده و کلمه «عُذْتُ» را می‌سازیم و آن را به عنوان رمز، برای یادسپاری ترتیب این آیات، استفاده می‌کنیم.

۴. توجه نمودن به سیر لفظی (ریتم و آهنگ) آیات، به ویژه اگر از نوار ترتیل استفاده می‌کنیم.

۵. در صورتی که تعداد آنها زیاد نباشد، نوشتن جداگانه آنها و با هم نگریستن‌شان مفید خواهد بود.

۶. یکی دیگر از راه‌های تشخیص آیات همانند (مشابه) این است که در حاشیه صفحه‌های قرآن، در مقابل آیه همانند، اشاره کند که همانند این آیه، در فلان جای قرآن، آیه‌ای وجود دارد، نظیر نمونه زیر

۲۷۳

الجزء الرابع عشر

سورة النحل

لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ فَتَمْتَعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾

عنکبوت/ ۶۶

روم/ ۳۴

وَإِذَا بَشَّرَ أَحَدَهُمْ بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهَهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٥٨﴾

زخرف/ ۱۷

وَلَوْ يَوَازِئُ اللَّهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِم مَّا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَابَّةٍ ﴿٦٠﴾

فاطر/ ۴۵

لَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ ﴿٦٢﴾

انعام/ ۴۲

﴿۱۵﴾ وَإِنْ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةٌ لِيُزَكِّيَكُمْ
مِمَّا فِي بُطُونِهِ
﴿۱۶﴾ وَمِنْكُمْ مَّنْ يُرَدُّ إِلَىٰ
أَزْدِلِ الْعُمْرِ لَكِنَّهُ لَا يَعْلَمُ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا
﴿۱۷﴾ أَفِي الْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ اللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ ﴿۱۷﴾

مؤمنون/۲۱

حج/۵

عنکبوت/۶۷

نکته: وقتی که به یک آیه مشابه برمی‌خورید، لازم نیست تمام موارد مشابه آن را در قرآن، مورد توجه قرار دهید، چرا که این کار موجب تشویش ذهن و دشواری کار حفظ خواهد شد، بلکه توجه نمودن به محدوده محفوظات گذشته کافی است و با توجه به تجربه شخصی خود، یکی از روش‌های مذکور که بهتر جواب می‌دهد استفاده نمایید.

در پایان تذکر این نکته لازم است که روش‌های تشخیص آیات مشابه، منحصر به موارد مذکور نیست بلکه حافظین ارجمند در اثر انس بیشتر با قرآن و مرور محفوظات، بر اثر تجربه، راه‌کارهای خوبی را برای خود، ابداع خواهند نمود و اضافه بر آن از استفاده تجربه دیگران نباید غافل شد و با مشورت با آنها نیز می‌توانید راه‌های مناسبی را برای خود انتخاب کنید.

۲. مرور (تکرار و تمرین محفوظات)

«مرور»، عبارت است از: «تکرار و تمرین آموخته‌ها (یا محفوظات) جهت جلوگیری از فراموش شدن احتمالی».

بخش چهارم: روش‌های حفظ قرآن کریم..... ❖ ۷۷

نگهداری هر پدیده‌ای از ایجاد آن، دشوارتر است؛ این قانون در «حفظ قرآن» نیز جاری می‌باشد، از این رو پس از مرحله حفظ باید در اندیشه تثبیت محفوظات بود.

انسان وقتی چیزی را حفظ می‌کند، پس از چند ساعتی تصویر آن در ذهن، کم‌رنگ می‌شود به طوری که اگر فرد بخواهد همان محفوظات را در ذهن مرور کند، مثل این است که اصلاً آن را حفظ نکرده است؛ از این رو تنها حفظ آیات برای حافظ کفایت نمی‌کند، بلکه پس از حفظ، مرحله مهم‌تر و اساسی‌تر وجود دارد که اگر حافظ به آن نپردازد، حاصل آن همه تلاش را از دست خواهد داد و آن، مرحله مرور و تکرار محفوظات می‌باشد؛

میزان تکرار آیات به جهت ثبت شدن در حافظه، بسته به قدرت حافظه و استعداد، مقدار آشنایی ذهن با واژه و کلمات قبل از حفظ و آسانی و سختی آیات دارد.

بعضی ممکن است نیاز به تکرار محفوظات در ده روز و برخی پانزده روز کفایت کند، از این رو باید حافظ خویش را بیازماید تا متوجه شود چه مقدار تکرار برای عدم فراموشی ضرورت دارد؟

در هر حال هرچه محفوظات در طول زمان کم‌تری مرور گردد، حافظ از آمادگی بیشتری برخوردار می‌شود؛ با گذشت زمان و تثبیت بیشتر آیات در حافظه، مدت تکرار نیز وسعت می‌یابد، برای نمونه اگر اوایل، یک هفته برای مرور همه محفوظات لازم بود با گذشت چند ماه، دو هفته و یا سه هفته یکبار، کفایت می‌کند.

نحوه مرور و تکرار محفوظات با توجه به سلیقه افراد، متفاوت است ولی رعایت بعضی از نکات در تثبیت بهتر محفوظات، بسیار مؤثر خواهد بود که به بررسی آنها می‌پردازیم.

یکم: برنامه‌ریزی صحیح

تداوم و بقای محفوظات، نیازمند به برنامه‌ریزی صحیح و اراده‌ای نیرومند برای مرور و تثبیت آیات می‌باشد؛ اگر حافظ، برنامه منظمی برای مرور و تکرار محفوظات خود نداشته باشد، حاصل تلاش‌های خود را از دست خواهد داد و در روز قیامت از اجر و پاداش‌های فراوانی محروم خواهد شد.

قال ابو عبد الله عليه السلام: «مَنْ نَسِيَ سَوْرَةً مِنَ الْقُرْآنِ مُثِّلَتْ لَهُ فِي صَوْرَةٍ حَسَنَةٍ وَ دَرَجَةٌ رَفِيعَةٌ فِي الْجَنَّةِ، فَإِذَا رَأَاهَا قَالَ: مَا أَنْتَ؟ مَا أَحْسَنْتَ؟ لِيَتَّكِبَ لِي؟ فَيَقُولُ: أَمَا تَعْرِفُنِي؟ أَنَا سَوْرَةٌ كَذَا وَ كَذَا وَ لَوْ لَمْ تَنْسَنِ رَفَعْتُكَ إِلَى هَذَا»^۱.

امام صادق عليه السلام فرموده‌اند: «هرکس سوره‌ای از قرآن را فراموش نماید، آن سوره در یک صورت زیبا و جایگاه بلندی در بهشت برایش مجسم می‌شود، هنگامی که آن صورت تمثیل یافته را می‌بیند و می‌گوید: تو کیستی؟ چقدر زیبایی! ای کاش از آن من بودی! (آن صورت) می‌گوید: آیا مرا نمی‌شناسی؟ من فلان سوره و فلان سوره می‌باشم، و اگر تو مرا فراموش نمی‌کردی، تو را به این مقام والا می‌رساندم».

مرور آیات اگر براساس برنامه منظم باشد، نتایج بهتری را در پی خواهد داشت، اما یک حافظ نباید خود را به زمان یا مکان خاصی برای مرور کردن منحصر نماید، بلکه از هر فرصتی که به دست آورد به مرور آیات گذشته بپردازد تا اضافه بر تحکیم حفظ، از برکات و اجر و پاداش تلاوت قرآن نیز بهره‌مند شده باشد.

در صورت بروز برنامه‌های پیش‌بینی نشده و توقف ناخواسته مرور روزانه، حتماً سعی شود در اسرع وقت این توقف، جبران گردیده و برنامه طبق روال اصلی خود پیش برود.

۱. اصول کافی/۲/۶۰۷ (کتاب فضل القرآن، باب من حفظ القرآن ثم نسى، حدیث ۲).

بخش چهارم: روش‌های حفظ قرآن کریم..... ❖ ۷۹

اگر دارای فرزند خردسالی هستید، در اوایل کار باید در مرحله مرور، طبق برنامه همراه او باشید و راهنمایی‌های لازم را به او ارائه نمایید، ولی کم‌کم فرزند شما خواهد آموخت که به تنهایی و طبق برنامه، محفوظاتش را مرور کند و این امر در مورد مرحله حفظ نیز صادق است.

شیوه‌های مختلف مرور

برای اینکه مرور آیات، خسته‌کننده و ملال‌آور نباشد، تنوع بخشی به مرور لازم است، برای مرور محفوظات، شیوه‌های گوناگونی وجود دارد، هر یک از این شیوه‌ها دارای مزایا و اثرات متفاوتی است که اگر از همه آنها استفاده کنیم، ضمن تنوع بخشی، از مزایای همه آنها نیز بهره‌مند خواهیم شد، در این قسمت به بررسی شیوه‌های مختلف مرور می‌پردازیم.

یکم: مرور با تکیه بر حافظه خود (مرور انفرادی)

مرور با تکیه بر حافظه خود (مرور انفرادی)، یکی از روش‌های متداول می‌باشد و حافظین ارجمند پس از تسلط بر محفوظات، برای تثبیت حفظ خود، بیشتر از این روش‌ها استفاده می‌نمایند.

این روش بسیار ساده بوده و در همه جا و همه وقت قابل اجراست، با این حال امکان دارد حافظ، کلمه یا عباراتی را غلط بخواند، ولی متوجه اشتباه خود نشود، از این رو برای رفع این نقیصه راه‌حلهایی را ارائه نموده‌اند، از جمله:

حافظ آیات حفظ شده را ضبط و بعد گوش دهد، تا رفع اشکال شود، پس از رفع اشکال باید تأمل نمود تا مورد اشکال در ذهن بماند و با تکرار به تثبیت آن در ذهن پردازد؛ و یا یک برگه کاغذی بر روی صفحه قرآن قرار دهد و شروع به خواندن آیات از حفظ نماید و بعد از خواندن هر سطر، کاغذ را یک سطر پایین‌تر برده و همزمان به قرائت سطر بعدی به سطر اول نگاه کند تا مطمئن شود که درست تلاوت نموده است.

دوم: ارائه محفوظات

ارائه محفوظات: عبارت است از خواندن محفوظات توسط حافظ برای شخص دیگری که قرآن خواندن را بلد است، این روش بسیار خوب بوده و معایب روش قبلی را ندارد، چرا که حافظ به راحتی و با اطمینان خاطر از حفظ می‌خواند و مطمئن است که طرف مقابل با دقت کافی، قرائت او را ارزیابی می‌کند.

ولی این روش همیشه و همه جا قابل اجرا نیست، چرا که حافظ همیشه قاری قرآنی که وقت کافی داشته باشد تا به قرائت او گوش فرا دهد و رفع اشکال کند در اختیار ندارد، برای رفع این نقیصه، داشتن هم‌مباحثه ضروری است که حفظ را با هم شروع کنند و طبق یک برنامه منظم، محفوظات یکدیگر را کنترل نمایند.

داشتن هم‌مباحثه، یکی از پایه‌های اصلی حفظ است که مستقلاً در رابطه با آن بحث خواهیم کرد.

سوم: مرور آیات حفظ شده از روی قرآن

شکی نیست که نقش بستن شکل کلمات و مشخص بودن جایگاه قرآن در صفحات قرآن در ذهن حافظ، کمک فراوانی در ماندگاری محفوظات خواهد داشت، از این رو لازم است برای تثبیت موقعیت آیه در ذهن، هرازچندگاهی، حافظین محترم، محفوظات خود را از روی قرآن، مرور نمایند تا ضمن تنوع بخشی به مرور خود، از ثواب نگاه به قرآن نیز بهره‌مند شوند.

عن اسحاق بن عمار، عن أبي عبد الله عليه السلام قال: «قُلْتُ لَهُ: جُعِلَتْ فِدَاكَ اَيُّ اِحْفَظِ الْقُرْآنَ عَلَيَّ ظَهْرِي قَلْبِي، فَاَقْرَأْهُ عَلَيَّ ظَهْرِي قَلْبِي اَوْ اَنْظُرَ فِي الْمِصْحَفِ؟ قَالَ لِي: «بَلْ اَقْرَأْهُ وَاَنْظُرَ فِي الْمِصْحَفِ فَهُوَ اَفْضَلُ، اَمَّا عَلِمْتَ اَنَّ النَّظَرَ فِي الْمِصْحَفِ عِبَادَةٌ».

بخش چهارم: روش‌های حفظ قرآن کریم..... ❖ ۸۱

اسحاق بن عمار می‌گوید: به حضرت صادق ع عرضه کردم، فدایت شوم، من قرآن را حافظم، از حفظ بخوانم برتر است و یا اینکه از روی قرآن نگاه کنم و بخوانم؟ حضرت در جواب فرمودند: قرآن را بخوانی و نگاه در مصحف کنی (ثواب آن) برتر است، آیا نمی‌دانی نگاه کردن در مصحف (قرآن) عبادت است؟

ولی این روش، در کنار روش‌های دیگر مفید است و الا اکتفا نمودن به این روش، باعث کم شدن اتکا به حافظه و وابستگی به مصحف و نیز ضعیف شدن مهارت انتقال محفوظات از دستگاه تکلم خواهد شد. با توجه به وقت‌گیر بودن این روش، بعضی مطالعه آیات و یادآوری سریع آنها از طریق نگاه به قرآن و بدون تلاوت آیات با سرعتی نسبتاً زیاد را توصیه نموده‌اند.

چهارم: استفاده از نوار ترتیل

در این روش، حافظ با استفاده از نوار ترتیل (ترجیحاً نواری که در حفظ آیات از آن استفاده نموده) به مرور محفوظات خود می‌پردازد. استفاده از نوار ترتیل، به دو شیوه امکان‌پذیر است، که هرکدام دارای ثمراتی می‌باشد، برای بهره‌مندی از ثمرات آنها و تنوع بخشی به مرور، هر دو شیوه توصیه می‌گردد.

الف) به صورت همخوانی، همزمان با نوار به قرائت قرآن می‌پردازد؛ این روش برای تقویت تجوید، وقف و ابتدا، لحن و آهنگ قرائت و مرور آیات مفید خواهد بود؛ در این روش اگر همزمان به قرآن نیز نگاه شود، اثر بیشتری خواهد داشت، چرا که همزمان چشم و گوش و زبان به کار رفته می‌شود.

ب) حافظ چند ثانیه قبل از نوار، آیات را به صورت آهسته از حفظ می‌خواند و همزمان به قرائت قرآن گوش می‌دهد تا از صحت قرائت خود

۸۲ ❖.....روش‌های حفظ قرآن کریم

مطمئن شود، هر جا ادامه آیه را به یاد نیاورد، بلافاصله تلاوت را متوقف می‌سازد و فکر می‌کند، اگر ادامه‌اش را به خاطر نیاورد، آن‌گاه ادامه آیات را می‌شنود.

به غیر از روش‌های یاد شده، روش‌های دیگری از جمله مرور ذهنی و کتابت آیات از حفظ نیز یادآور شده‌اند، ولی هیچ‌یک از روش‌های مذکور به تنهایی توصیه نمی‌شود، و این حافظ قرآن است که با توجه به موقعیت‌های مختلف، از تمامی روش‌ها استفاده نماید تا ضمن تنوع‌بخشی به مرور و تکرار محفوظات، از ثمرات همه آنها نیز بهره‌مند شود.

نحوه و مقدار مرور آیات

به طور کلی مرور و تکرار آیات باید در سه بخش جداگانه انجام گیرد، نحوه و مقدار مرور در هر یک از آنها، بستگی به قدرت حافظه و نیز سرعت یادگیری افراد دارد، افرادی که در زمان کوتاه‌تری، کل قرآن را حفظ می‌کنند، نیازمند مرور بیشتری می‌باشند، و حافظین ارجمند باید برای هر بخشی، برنامه‌ای خاص و جداگانه داشته باشند؛ در این قسمت به بررسی آنها می‌پردازیم:

الف) تکرار آیات حفظ شده همان روز و روز گذشته

همان‌گونه که قبلاً متذکر شدیم: انسان وقتی چیزی را حفظ می‌کند، پس از چند ساعتی، تصویر آن در ذهن کم‌رنگ می‌شود به طوری که اگر فردا بخواهد همان محفوظات را در ذهن خود مرور کند، مثل این است که اصلاً آن را حفظ ننموده است، از این رو لازم است حافظ، پس از چند ساعتی، محفوظاتی که در همان روز حفظ کرده، در ذهن خود مرور نماید، تا ثبات بیشتری پیدا کند، و از استحکام برخوردار شود تا برای مرور در روزهای بعد با مشکل کم‌تری مواجه گردد.

روز بعد نیز احتمال دارد بعضی نتوانند، آیاتی را که روز قبل حفظ

بخش چهارم: روش‌های حفظ قرآن کریم..... ❖ ۸۳

نموده‌اند به خاطر بی‌آوردن و به صورت صحیح بخوانند، این بسیار طبیعی است، از این‌رو حافظ باید دوباره به مرور و تکرار آن آیات بپردازد تا کاملاً به صورت ملکه درآید، تفاوت تکرار امروز با روز قبل این است که روز قبل برای حفظ آیات (به خاطر عدم آشنایی قبلی می‌بایست) ده الی پانزده بار تکرار می‌شد تا حفظ شود ولی امروز (به خاطر انس قبلی) با دو سه بار تکرار کاملاً حفظ خواهد شد.

ب) تکرار محفوظات جدید

وقتی مطلبی را حفظ می‌نماییم، چون تازه ذهن ما با آن آشنا شده، اگر چند روزی بگذرد و مروری بر آنها نداشته باشیم کاملاً از ذهن ما پاک خواهد شد؛ از این‌رو برای استحکام بیشتر محفوظات جدید حداقل تا ده روز، به مرور و تکرار آنها بپردازیم؛ به این صورت که اگر روزی یک صفحه حفظ می‌کنیم، تا روز دهم (اضافه بر حفظ و مرور روزانه آیات هر روز) باید محفوظات ده روز گذشته (ده صفحه) را نیز از حفظ مرور نماییم و روز یازدهم از صفحه دو تا یازده و روز دوازدهم از صفحه سه تا دوازده و ...

ج) تکرار محفوظات گذشته

پس از طی دو مرحله قبل، محفوظات انسان تا یکی دو هفته در ذهن می‌ماند و اگر مرور و تکراری روی محفوظات گذشته صورت نگیرد، به مرور زمان، تصویر آن محفوظات در ذهن کم‌رنگ شده و به فراموشی سپرده می‌شود، از این‌رو لازم است در اوایل حفظ، حداقل دو هفته یکبار و به مرور زمان و استحکام بیشتر محفوظات، حداکثر هر ماه یکبار کل محفوظات، دوره شود تا مرور زمان باعث فراموشی و نسیان آیات نگردد. با توجه به تقسیم‌بندی انجام شده در رابطه با مرور و تکرار آیات؛ حافظین ارجمند باید، زمانی را که برای حفظ در نظر گرفته‌اند به سه

قسمت تقسیم نمایند، آنچه در این برنامه‌ریزی اهمیّت بیشتری دارد این است که افزایش کمیّت نباید موجب غفلت از تکرار محفوظات گذشته و ضعف آنها شود.

بنابراین هر قدر کمیّت آیات بیشتر شود، باید با صرف وقت و توجّه بیشتر، کیفیّت حفظ را همچنان بالا برد و اگر این سه برنامه به صورت مجزا دنبال شود، نتیجه بهتری خواهد داشت.

۳. مباحثه (عرضه نمودن بر دیگران)

«مباحثه» در لغت به معنای: «با هم بحث نمودن» می‌باشد؛ و در اصطلاح، عبارت است از «تثبیت و تعمیق یک‌سری مفاهیم و گزاره‌های آموخته شده از طریق گفتگو به گونه‌ای که متضمن نوعی تأثیر متقابل باشد».

بدیهی است که در یادگیری علوم و به ذهن‌سپاری آنها، مباحثه تأثیر بسیار مهمی دارد.

حضرت علی علیه السلام می‌فرماید: «مَنْ أَكثَرَ مُدَارَسَةَ الْعِلْمِ لَمْ يَنْسَ مَا عِلِمَ وَاسْتِفَادَ مَا لَمْ يَعْلَمَ»^۱

هرکس درس و مباحثه علم را بسیار کند، آنچه دانسته فراموش نکرده و آنچه را که نمی‌داند استفاده کند.

یکی از مراحل حفظ، مباحثه و عرضه نمودن محفوظات بر دیگران است، حافظ قرآن هنگام عرضه به نقاط ابهام و ضعف خود پی می‌برد و محفوظاتش متقن و مستحکم می‌گردد.

برای مباحثه، کسانی که در حفظ آیات، تقریباً هم‌سطح هستند با هماهنگی قبلی، میزان مشخصی از محفوظات خویش را انتخاب نموده و

۱. غررالحکم، (ماده علم) ش ۸۹۱۶.

بخش چهارم: روش‌های حفظ قرآن کریم..... ❖ ۸۵

در زمان مشخص، با یکدیگر مرور می‌نمایند، به این نحو: هنگام قرائت هر نفر، شخص دیگر به تلاوت او گوش داده و همزمان از روی قرآن، خط برده و خطاهای احتمالی را به او تذکر می‌دهد؛ پس از پایان تلاوت نفر اول، شخصی که در مرتبه اول، در حال قرائت بود، گوش می‌دهد و شخصی که گوش می‌داد، آیات را می‌خواند و بدین ترتیب هر دو نفر، هم مقداری از آیات را خوانده و هم مقداری از آیات را از روی قرآن، خط برده و استماع نموده است.

در مباحثه صفحه به صفحه، برای این که حافظین ارجمند در انتقال از یک صفحه به صفحه دیگر دچار مشکل نگردند، توصیه می‌شود که هر نفر، تلاوت خود را به پایان صفحه ختم نکند بلکه آیه اول صفحه بعد را نیز بخواند یا بعضی از وقت‌ها از وسط صفحه شروع و به وسط صفحه بعد ختم کنند و یا دو صفحه دو صفحه با هم مرور نمایند.

فوائد مباحثه

۱. الزام به حفظ مقدار مشخص شده، جهت ارائه به هم بحث؛ شخص حافظ ناچار خواهد بود جهت حضور در جلسه مباحثه و ارائه محفوظات، به حفظ سهمیه روزانه پردازد و این احساس مسئولیت موجب عدم وقفه در امر حفظ و انضباط بیشتر می‌گردد.

۲. تحکیم حفظ و روشن شدن نقاط مبهم؛ شخص حافظ با اطمینان خاطر به ارائه محفوظات خود می‌پردازد و مطمئن است که هم بحث او، با دقت کافی، قرائتش را ارزیابی می‌نماید و نقاط مبهم به کمک طرف مقابل، یادآوری می‌شود.

۳. تنوع بخشی در مرور آیات

ضمن استفاده همزمان از انواع مرورها (دیداری، شنیداری، گفتاری)، باعث تنوع در مرور محفوظات نیز خواهد شد و از یک‌نواختی کار جلوگیری شده، و کمتر احساس خستگی در طرفین به وجود می‌آید.

چند نکته جهت بهره‌وری بیشتر از مباحثه

۱. قبل از مباحثه، مقدار مطلوب برای بحث معین شود تا هرکدام با تمرین قبلی و آمادگی در بحث حضور پیدا کنند؛
۲. مباحثه را تنها محدود به مرور مقدار معین روزانه نکنند، بلکه بعضی وقت‌ها از محفوظات گذشته نیز به صورت پراکنده بپرسند، در اینجا لازم نیست حتماً یک صفحه پرسیده شود بلکه با خواندن هر آیه یا جمله، بخواهد ادامه آن را بخواند؛
۳. در هنگام مباحثه، حتماً طرف مقابل از روی قرآن نگاه کند تا اضافه بر اینکه برای او مرور آیات است، برای حافظی که حفظ خود را ارائه می‌دهد، اطمینان‌آور باشد، چرا که می‌داند در صورت اشتباه، هم‌مباحثه او به او تذکر می‌دهد؛
۴. به ذهن سپردن اشتباهات ایجاد شده در مباحثه و یادداشت نمودن آنها و تمرین و تکرار بیشتر در وقت دیگر، زمینه تسلط تدریجی و برطرف شدن آنها را ایجاد خواهد کرد؛
۵. در مباحثه باید به گونه‌ای برنامه‌ریزی شود که بعد از پایان دو دور مباحثه، هر دو نفر کل محفوظات را هم خوانده باشند و هم شنیده و خط برده باشند؛
۶. هنگام رسیدن به آیات مشابه، موارد مشابه نیز مورد ارزیابی قرار گیرد؛
۷. هنگام خواندن هم‌مباحث، اگر دچار خطا شد، به او فرصت تصحیح داده شود و با راهنمایی کمک شود تا طرف مقابل، ادامه آیه را به صورت صحیح بخواند.

راه‌های تثبیت محفوظات

مهم‌ترین مرحله حفظ، تثبیت محفوظات است که متأسفانه پس از اتمام

بخش چهارم: روش‌های حفظ قرآن کریم..... ❖ ۸۷

حفظ، توجه کافی به آن مبذول نمی‌شود، و در نتیجه موجب تضعیف حفظ و به مرور زمان باعث فراموشی می‌شود، امری که در روایات ما، از آن نهی فراوان شده، برای تقویت و تثبیت حفظ، راه‌کارهایی ارائه شده که بعضی از آنها اشاره شد و در این قسمت به بعضی دیگر نیز اشاره می‌کنیم:

۱. خواندن قرآن در نماز

همه مفسرین، آیه شریفه ﴿فَاقْرَؤُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ﴾^۱ را به وجوب قرائت قرآن در حال نماز، تفسیر نموده‌اند.

در روایتی از امام رضا علیه السلام فلسفه وجوب قرائت قرآن در نماز را این گونه بیان فرموده‌اند: «... أَمْرُ النَّاسِ بِالْقِرَاءَةِ فِي الصَّلَاةِ لِنَلَا يَكُونَ الْقُرْآنُ مَهْجُورًا مَضِيعًا وَكَيْفَ كَوْنَ مَحْفُوظًا مَدْرُوسًا فَلَا يَضْمَحِلُّ وَلَا يُجْمَلُ...»^۲

به مردم دستور داده شده به «قرائت قرآن در نماز» تا که قرآن، متروک و ضایع نگردد، بلکه محفوظ بماند و (به عنوان) درس خوانده شود و نابود و فراموش نشود.

و در روایت دیگری، علی بن جعفر از برادرش موسی بن جعفر علیه السلام می‌پرسد: شخصی در نمازهای واجب، تنها یک سوره را می‌خواند، در حالی که سوره‌های دیگر را نیز به خوبی بلد است، حکم او چیست؟ حضرت در جواب می‌فرماید: اگر غیر از آن سوره را به خوبی بداند، این کار را نکند و آلا اگر نمی‌داند، اشکالی ندارد.^۳

و براساس همین روایت، فقهای شیعه، فتوا به کراهت تکرار یک سوره در دو رکعت نماز داده‌اند.^۴

۱. مُزَّمَّلٌ / ۲۰.

۲. وسائل الشیعه / ۷۳۳/۴ (باب ۱ از ابواب القراءة فی الصلاة، حدیث ۳).

۳. وسائل الشیعه / ۷۳۸/۴ (باب ۶ از ابواب القراءة فی الصلاة، حدیث ۱).

۴. عروة الوثقی، فی مستحبات القراءة، مسأله ۳.

و حضرت علی علیه السلام در نهج البلاغه، اوصاف متقین را این‌گونه بیان می‌فرماید: «أَمَّا اللَّيْلُ فَصَاقُونَ أَقْدَامَهُمْ، تَالِينَ لِأَجْزَاءِ الْقُرْآنِ يُرْتَلُونَهَا تَرْتِيلاً. يُحَرِّزُونَ بِهِ أَنْفُسَهُمْ وَيَسْتَشِيرُونَ بِهِ دَوَاءَ دَائِهِمْ...»^۱

(پرهیزکاران) در شب همواره برپا ایستاده‌اند، قرآن را شمرده و با تدبیر تلاوت می‌کنند، با آن جان خویش را محزون می‌سازند و داروی درد خود را از آن می‌گیرند...).

و در روایتی دیگر امام صادق علیه السلام در جواب کسی که عرضه داشته بود که فدایت شوم، من قرآن را خوانده‌ام ولی از ذهنم رفته است، دعا بفرمایید که خداوند آن را به من بیاموزد؛ حضرت بعد از اظهار ناراحتی، و بیان جایگاه قاریان قرآن در روز قیامت و سفارش به قرائت قرآن؛ قاریان قرآن را در دینا به سه دسته تقسیم می‌فرماید:

«برخی از مردمند که قرآن را می‌خوانند تا به آنها گفته شود: فلان کس قاری قرآن است، برخی قرآن را می‌خوانند برای به دست آوردن دنیا، در این‌ها خیری نیست، و برخی هستند که قرآن را می‌خوانند تا از آن در نمازشان و در شب و روزشان منتفع شوند»، (اینان هستند که قرائت قرآن بر ایشان سودمند است).

پس یکی از اهداف حفظ قرآن، قرائت قرآن در نماز است، از این‌رو یک حافظ باید تلاش نماید که سوره‌های حفظ شده را در نماز بخواند، نخست آنها را در نمازهای مستحبی و بعد از اطمینان یافتن از حفظ کامل، در نمازهای واجب؛ این کار اضافه بر این که نماز را روح‌بخش و لذت‌آور می‌سازد، باعث مرور سوره‌های قرآن نیز خواهد شد و سوره‌های بلند که خواندن آنها در نماز، زمان‌بر است تقطیع نموده و در نمازهای مستحبی بخواند، چرا که در نمازهای مستحبی، خواندن یک سوره کامل، واجب نمی‌باشد.

۱. نهج البلاغه/ ۱۹۳ (خطبة متقین).

۲. آموزش قرائت و حفظ

در روایات اسلامی به تعلیم و تعلّم قرآن کریم سفارش بسیار شده است، در روایتی پیامبر گرامی اسلام ﷺ «بهترین افراد امت اسلامی را کسانی معرفی نموده که در حال تعلیم و تعلّم (یادگیری و آموزش) قرآن می‌باشند»^۱.

و بدترین افراد در روز قیامت، افرادی معرفی شده‌اند که جامعه از دانش آنها بهره‌مند نمی‌شود،^۲ از این رو حافظ باید به شکرانه حفظ قرآن، کلاس آموزش و حفظ قرآن را برگزار نماید، تا ضمن پرداخت زکات این سرمایه گرانمایه،^۳ در سایه ارتباط مستمر با نوآموزان به مرور و تکرار محفوظات و تثبیت آن بپردازد.

۳. شرکت در مسابقات

به طور کلی رقابت سالم و سازنده مطمئناً در هر زمینه‌ای باعث پیشرفت و ترقی است و حفظ قرآن نیز از این قاعده مستثنی نمی‌باشد؛ بنابراین بهتر است بعد از آن که حافظ قرآن به مقدار معینی از حفظ قرآن دست یافت، خود را در میدان مسابقه با دیگران محک زند و به این ترتیب، مسابقه قرآن، انگیزه مهمی برای تمرین بیشتر و رفع نواقص خواهد شد، چرا که برای شرکت در مسابقه و موفقیت آن، حافظ باید تلاش بیشتری نماید و بر تسلط خود بیفزاید و اضافه بر آن با شرکت در مسابقه، اعتماد به نفس بیشتری نسبت به محفوظات خود، نصیب حافظ خواهد شد.

۱. وسائل الشیعه/ ۴/ ۸۲۵ (باب وجوب تعلّم القرآن وتعلیمه / حدیث ۶). «خِيارُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ».

۲. بحار الانوار/ ۷۷/ ۷۶ (کتاب الروضه، باب مواعظ النبی - صلی الله علیه و آله -): «یا اباذر! ان شَرَّ الناس مَنزلةً عندَ الله یومَ القیامة، عالمٌ لا یُنتفعُ بعلمه...».

۳. اصول کافی/ ۱/ ۴۱ (کتاب فضل العلم، باب بذل العلم، حدیث ۳): «زکاة العلم ان تُعلّمهُ عبادَ الله».

۴. مکالمه با آیات قرآنی

یکی از راه‌های مرور و تثبیت محفوظات، استفاده از آیات در زندگی روزمره برای تفهیم بسیاری از مقاصد می‌باشد، و این خود یکی از انتظارات مقام معظم رهبری، حضرت آیت الله خامنه‌ای (دام عزه) از مردم شریف ایران می‌باشد که در جمع قاریان و حافظان قرآن کریم، بیان فرموده بودند.

با بررسی زندگی ائمه اطهار - علیهم السلام - درمی‌یابیم که آن حضرات، مقاصد خویش را با کمک گرفتن از آیات قرآن، بیان می‌فرمودند و این سیره در شاگردان و خادمین آن بزرگواران نیز جا افتاده بود؛ برای نمونه:

علامه مجلسی، داستانی را از برخورد آقای نقل می‌کند که از قافله جا مانده بود و در بیابان با خانم تنهایی برخورد می‌کند از او سؤال‌هایی می‌پرسد (حداقل ۱۲ سؤال) که آن خانم، همه را با کمک گرفتن از آیات قرآن، پاسخ می‌دهد، وقتی که به قافله‌ای که فرزندان در آن بودند، می‌رسند، سائل از آنها می‌پرسد که این خانم کیست؟ آنها می‌گویند: این مادر ما فضّه، خادمه حضرت زهرا - سلام الله علیها - می‌باشد که بیست سال است که جز با قرآن، سخن نگفته.^۱

و نمونه زنده آن، آقای محمد حسین طباطبایی (علم الهدی) می‌باشند که در سن کودکی با کمک گرفتن از آیات قرآن، سؤال کنندگان را پاسخ می‌دادند و الحمدلله امروزه، بسیاری حافظین قرآن که به این تسلط رسیده‌اند، از این رو بسیار به جاست که حافظین قرآن، از این سیره حسنه، استفاده کنند و اضافه بر کسب فیض و نورانیت و ترویج فرهنگ آن در جامعه، به تکرار و تثبیت محفوظات خویش نیز پردازند.

۱. بحارالانوار/۴۳/۸۶ (باب ۴ از تاریخ سیده النساء فاطمة الزهرا - سلام الله علیها - حدیث ۸) و مناقب آل ابی طالب/۳/۳۴۳ (فی مناقب فاطمه - سلام الله علیها - فصل فی سیرتها).

سخن پایانی

در پایان به بررسی چند نکته می‌پردازیم که آشنایی با آنها برای حافظان قرآن کریم، لازم است:

راه‌های تقویت حافظه

فی وصایا النبی ﷺ: «یا علیُّ، ثلاثَةٌ یزِدُنَ فی الحِفظِ ویُذهِبُ البَلْغَمَ: اللَّبَانُ، وَالسَّوَاكُ، وَقَرَاءَةُ الْقُرْآنِ»^۱.

در سفارشات پیامبر به حضرت علی - علیهما السلام - سه چیز حافظه را زیاد می‌کند، کُندر، و مسواک زدن و قرائت قرآن.

عن علیِّ ؑ قال: «ثَلَاثٌ یُذْهِبُ بِالْبَلْغَمِ وَیَزِدُنِ فِی الْحِفْظِ: السَّوَاكُ، وَالصَّوْمُ وَقَرَاءَةُ الْقُرْآنِ»^۲.

حضرت علی ؑ سه چیز باعث از بین رفتن بَلْغَم و زیادی حفظ می‌شود: مسواک زدن، روزه گرفتن، و قرائت قرآن.

علامه مجلسی به نقل از محقق طوسی (ره) در آخر رساله آداب المتعلمین، راه‌های تقویت حافظه را این‌گونه بیان می‌فرماید: قوی‌ترین اسباب حفظ؛ ۱. تلاش و مواظبت؛ ۲. کم‌خوری؛ ۳. نماز شب با خضوع و خشوع خواندن؛ ۴. قرائت قرآن (سپس اضافه می‌کند، گفته شده: هیچ چیزی برای زیادی حفظ مانند قرائت قرآن نیست به ویژه آیت الکرسی)؛ ۵. زیاد صلوات فرستادن بر محمد و آل محمد؛ ۶. مسواک زدن؛ ۷. غسل خوردن؛ ۸. کُندر را با شکر خوردن؛ ۹. خوردن روزانه بیست و یک عدد کشکش و مویز قرمز. و سپس به عنوان یک قاعده کلی اضافه می‌کند: هرچه باعث ازدیاد حفظ شود، شفای بسیاری از مرض‌ها و دردها نیز

۱. من لا یحضره الفقیه ۴/۲۶۴ (باب النوادر و هو آخر ابواب الکتاب)، کُندر: صمغی است خوشبو که از درختی خاردار، شبیه درخت مورد، گرفته می‌شود، در آتش می‌سوزد و مشتعل می‌شود.

۲. بحار الانوار ۷۶/۳۲۰ (باب ۶۱ از کتاب الآداب والسُّنن، حدیث ۴).

می‌باشد و هر چیزی که بلغم و رطوبات بدن را کم کند، باعث تقویت حافظه می‌شود.

علل و موجبات فراموشی

فی وصایا النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا عَلِيُّ، تِسْعَةُ أَشْيَاءٍ تُورِثُ النَّسِيَانَ: أَكْلُ التُّفَّاحِ الحَامِضِ، وَأَكْلُ الكُزْبَرَةِ، وَالجُبْنِ، وَسُورِ الفَّارِ، وَقِرَاءَةُ كِتَابَةِ القُبُورِ، وَالمَشْيُ بَيْنِ امرَاءَ تَيْنِ وَطَرَحُ القَمَلَةِ، وَالحِجَامَةُ فِي الثُّقْرَةِ، وَالبَوْلُ فِي المَاءِ الرَّاكَدِ»^۱

در سفارشات پیامبر به حضرت علی - علیهما السلام - : نه چیز موجب فراموشی می‌شود: خوردن سیب ترش، و خوردن گشنیز، و پنیر، و نیم خورده موش، و خواندن سنگ نوشته قبرها، و راه رفتن میان دو زن، و انداختن شپش، و حجامت درگودی پس گردن و ادرار کردن در آب راکد.

عَنْ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: «مُجَالَسَةُ أَهْلِ اللّٰهُو يُنْسِي الْقُرْآنَ»^۲.

حضرت علی علیه السلام : همنشینی با اهل باطل و بیهوده‌گویان، باعث فراموشی قرآن می‌گردد.

علامه مجلسی به نقل از محقق طوسی (ره) در آخر رساله آداب المتعلمین، عوامل و موجبات فراموشی را این‌گونه بیان می‌فرماید:

۱. گناهان فراوان مرتکب شدن؛ ۲. غم و اندوه فراوان برای امور دنیایی؛
۳. مشغولیت‌های فراوان و علاقه‌های زیاد (سپس اضافه می‌کند: سزاوار نیست برای شخص عاقل که غم و اندوه امور دنیوی را بخورد چرا که غم و اندوه برای امور دنیوی باعث تاریکی دل و غم و اندوه برای امور آخرتی، باعث نورانیت دل می‌شود و تحصیل دانش، غم و غصه را از بین

۱. بحارالانوار/۷۶/۳۲۰ (باب ۶۱ از کتاب الآداب و السنن، حدیث ۳)، به نقل من لا یحضره الفقیه/۴/۲۶۱.

۲. تحف العقول، خطبته المعروفة بالديجاج/ص ۱۴۹.

می‌برد)؛ ۴. خوردن گشنیز؛ ۵. سیب ترش؛ ۶. تماشای شخص به دار کشیده شده؛ ۷. خواندن سنگ نوشته‌های قبرها؛ ۸. انداختن شپس زنده روی زمین؛ ۹. راه رفتن بین قطاری از شترها؛ ۱۰. حجامت بر گودی پس گردن. و سپس یک قاعده کلی را بیان فرموده که هرچه باعث ازدیات بلغم گردد باعث فراموشی می‌شود.^۱

لزوم حفظ قرآن کریم در فرمایش فقهای شیعه

شهید ثانی - رحمت الله علیه - در منیة المرید در بیان آداب متعلمین می‌فرمایند: اولین و مهم‌ترین کاری که طالب علم موظف به آن می‌باشد حفظ دقیق و محکم قرآن کریم است، چرا که حفظ قرآن، اساس علوم و اهم آنها می‌باشد؛ و سیره و روش علمای پیشین چنین بود که فقه و حدیث را به غیر حافظ قرآن آموزش نمی‌دادند، و پس از حفظ قرآن باید مواظب باشد که اشتغال به سایر علوم، به نحوی نباشد که منجر به فراموشی قرآن گردد و یا آن را در معرض فراموشی قرار دهد؛ بلکه باید به مرور روزانه ادامه دهد؛

و بعد از حفظ تلاش نماید تا تفسیر و سایر علوم قرآن را نیز به صورت دقیق فرا بگیرد، و هر فنی، خلاصه‌ای از آن را به ذهن بسپارد که جمیع بین همه آنها نموده باشد و مقدم دارد مهم‌ترین آنها را که تفصیل آن در خاتمه کتاب آمده است.^۲

و در خاتمه کتاب، علوم شرعیه را به دو قسم اصلی و فرعی دسته‌بندی می‌نمایند و در معرفی علوم شرعی اصلی، آنها را چهار علم بیان می‌کنند:

۱. بحارالانوار/۷۶/۳۲۰. (بلغم: ماده‌ای سفید و لزج لغزنده و چسبناک که غالباً هنگام بیماری از داخل بدن و دستگاه گوارش مترشح و به خارج دفع می‌شود. در اصطلاح پزشکان قدیم: یکی از اخلاط چهارگانه بدن. در فارسی بلغم هم گفته می‌شود - فرهنگ عمید -).

۲. امر اول از قسم سوم از نوع سوم - آداب مختص به متعلم، ص ۱۳۶.

علم کلام؛ علم کتاب عزیز (قرآن)؛ علم احادیث نبوی و علم احکام شرعی (فقه)، و علم کتاب را به سن فنّ تقسیم می‌کند که اولین آنها علم تجوید، دومی علم قرائت و سومی علم تفسیر می‌باشد.^۱

آیت الله بروجردی - رحمت الله علیه - : از حفظ داشتن قرآن، توشه‌ای برای انسان است؛ افسوس بر کسی که از دنیا برود و توشه‌ای نداشته باشد.^۲

آیت الله بهجت - رحمت الله علیه - : قرآن را حفظ کنیم تا همیشه با ما باشد و ما با او باشیم، به قرآن تحصّن بکنیم و آن را وسیله حفظمان در فتن و شدائد دنیا قرار بدهیم.^۳

آیت الله مکارم شیرازی: من معتقدم که طلبه‌ها دو دسته‌اند؛ یک دسته حافظه‌های قوی و زمینه‌های ذهنی مناسبی برای حفظ قرآن دارند به گونه‌ای که اگر وقت بگذارند، به راحتی می‌توانند حافظ قرآن شوند. من به این گونه افراد سفارش می‌کنم که حفظ قرآن را به طور جدی پیگیری کنند، حوزه‌ها یک عده حافظ قرآن در سطح عالی داشته باشند؛ ولی گروه دیگری هم هستند تا این اندازه آمادگی ندارند و اگر بخواهند حافظ قرآن شوند، باید همه وقتشان را روی حفظ بگذارند، من به این دسته توصیه می‌کنم که آیاتی را که برای استشهاد بر مسائل مختلف مورد نیاز است حتماً از حفظ داشته باشند.^۴

فوائد و آثار حفظ قرآن از زبان مقام معظم رهبری (دام عزه)

شما جوانان و نوجوانانی که قرآن را فرامی‌گیرند، این را بدانید که یک ذخیره مادام‌العمر برای اندیشیدن و فکر کردن را برای خودتان فراهم

۱. خاتمه: المطلب الاول، الفصل الاول، علم الكتاب، ص ۲۱۵.

۲. زندگی آیت الله بروجردی / ص ۱۶۵.

۳. به سوی محبوب / ص ۷۱.

۴. مجله پیام قرآن، پیش شماره ۶، شهریور ۷۲، ص ۵۲.

می‌کنید. این چیز بسیار باارزشی است. ممکن است در سنین جوانی، معانی و معارف عمیقی را از آیات قرآن استنباط نکنید و نتوانید درست بفهمید - فقط چیزهای سطحی و اندکی از معارف را بفهمید - اما به موازات بالا رفتن سطح معلومات و پیشرفت علمی، هرچه علم شما بیشتر شود از آیات قرآن که در حافظه شما و در ذهن شماست، بیشتر استفاده می‌کنید. حضور قرآن در ذهن انسان، نعمت بسیار بزرگی است. فرق است بین کسی که برای مطلبی، بارها آیات قرآن و فهرست قرآنی را جستجو می‌کند تا ببیند در این باره آیه‌ای وجود دارد یا نه، با آن کسی که قرآن در ذهن اوست، قرآن در دل اوست، آیات قرآن جلوی چشم اوست، نگاه می‌کند، آنچه را که در هر بخشی از معارف اسلامی به آن نیاز دارد، از قرآن استنباط و استخراج می‌کند و روی آن فکر و تأمل می‌کند و از آن استفاده می‌برد. انس با قرآن در دوران کودکی و نوجوانی، تا دوران جوانی، یک نعمت بسیار بزرگی است. البته این مقدمه است؛ آشنایی با الفاظ و ظواهر قرآن، گام اول است؛ اما گام اول لازم، اگر دانش‌پژوهان دینی و قرآنی، این قدم را برندارند، قدم‌های بعدی دشوار و گاهی هم ناممکن خواهد شد.

بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار جمعی از حافظان و قاریان قرآن نونهال و نوجوان کشور ۱۳۸۰/۶/۲۸.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم، با ترجمه آیت الله مکارم.
۲. نهج البلاغه (با ترجمه آیت الله مکارم).
۳. الاصول من الکافی، محمد بن یعقوب بن اسحاق الکلینی، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۵ هـ.ش.
۴. البیان فی تفسیر القرآن، خویی - المطبعة العلمية - قم - ۱۳۹۴ هـ.ق.
۵. التبیان فی تفسیر القرآن، محمد بن الحسن الطوسی، داراحیاء التراث العربی، بیروت.
۶. الحیاة با ترجمه فارسی، محمدرضا حکیمی و ...، انتشارات دلیل ما، ۱۳۸۵ هـ.ش.
۷. الدر المنثور، سیوطی، مکتبه آیت الله مرعشی، قم.
۸. المنجد فی اللغة والأعلام، دار المشرق (المطبعة الكاتولیکیه)، بیروت، لبنان، ۱۹۸۶ م.
۹. النهایة فی غریب الحدیث والاثار، ابن الاثیر، مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان، قم، ۱۳۶۴ هـ.ش.
۱۰. آموزش حفظ قرآن، محمود جویباری، مؤلف، قم، ۱۳۷۶ هـ. ش.
۱۱. بحار الانوار، محمدباقر مجلسی، مؤسسه الوفاء، بیروت، لبنان، ۱۴۰۳ هـ.ق.
۱۲. تاریخ قرآن، محمود رامیار، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، تهران، ۱۳۸۴ هـ.ش.
۱۳. تفسیر نمونه، آیت الله مکارم و همکاران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۹ هـ.ش.
۱۴. تفسیر المیزان، علامه طباطبایی، مؤسسه اعلمی، بیروت، ۱۳۹۳ هـ.ش.
۱۵. ثواب الاعمال، صدوق، منشورات الشریف الرضی، قم، ۱۳۶۸ هـ.ش.
۱۶. حقایق هامة حول القرآن الکریم، سید جعفر مرتضی العاملی، مؤسسه النشر الاسلامی، قم، ۱۴۱۰ هـ.ق.
۱۷. درسنامه حفظ قرآن کریم، محمدحاج ابوالقاسم و...، مؤسسه فرهنگي قرآن و عترت نورالتقلین، قم ۱۳۹۱ هـ.ش.
۱۸. سیمای حافظان نور (همراه باروش حفظ قرآن)، سید مجتبی حسینی، نصر، قم ۱۳۷۸ هـ.ش.
۱۹. صحیح بخاری، محمد بن اسماعیل البخاری، دارالمعرفة للطباعة والنشر، بیروت، لبنان.
۲۰. فرهنگ فارسی عمید، حسن عمید، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، تهران، ۱۳۸۲ هـ.ش.
۲۱. مجمع البیان فی تفسیر القرآن، طبرسی، مکتبه آیت الله مرعشی، قم، ۱۴۰۳ هـ.ق.
۲۲. مستدرک الوسائل، محدث نوری (۳ جلدی)، المکتبه الاسلامیه، تهران، ۱۳۸۲ هـ.ش.
۲۳. مناهل العرفان فی علوم القرآن، زرقانی، دارالفکر، بیروت، لبنان، ۱۴۰۸ هـ.ق.
۲۴. وسائل الشیعه، شیخ حرّ عاملی (۲۰ جلدی) داراحیاء التراث العربی، بیروت، ۱۳۹۱ هـ.ق.